

Utredningar enligt 31 § LUL

Om handläggningen av ärenden och bevisstalan
där den som kan misstänkas är under 15 år

Handbok
Utvecklingscentrum Stockholm
Oktober 2018

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning.....	5
2	Inledning	8
3	Att inleda en utredning enligt 31 § LUL.....	10
3.1	Allmänna utgångspunkter	10
3.2	Presumtionsregeln.....	10
3.2.1	Presumtionsregelns innebörd.....	10
3.2.2	När särskilda skäl talar emot en utredning	11
3.3	Begäran från socialnämnden	12
3.3.1	Initiativ till utredning.....	12
3.3.2	Omständigheter som ska beaktas.....	13
3.3.3	Möjligheten att vidta åtgärder innan socialnämnden tagit ställning till behovet av utredning	13
3.4	Medmisstänkta gärningspersoner över 15 år	14
3.5	Utredning för att efterforska gods som åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande	14
3.6	Utredning av särskild betydelse ur allmänt eller enskilt intresse .	15
3.6.1	Inledning.....	15
3.6.2	Allmänt intresse.....	15
3.6.3	Enskilt intresse.....	15
3.7	Utredning mot barn under 12 år.....	16
4	Utredning enligt 31 § LUL parallellt med förundersökning avseende samma brott.....	17
4.1	Förundersökning med okänd gärningsperson parallellt med utredning enligt 31 § LUL	17
4.2	Förundersökning med identifierade medmisstänkta över 15 år parallellt med utredning enligt 31 § LUL	18
4.3	Den praktiska hanteringen vid parallella utredningar	19
5	Förfarandet vid utredningen (32 § LUL)	20
5.1	Tillämpliga bestämmelser i rättegångsbalken	20
5.1.1	Undersökningsledningen	20
5.1.2	Objektivitetsplikten	21
5.1.3	Särskilt om misstänkts rätt till insyn	22
5.1.4	Reglerna kring förhör under utredningen.....	23
5.2	Skyndsamhetskravet.....	25
6	Juridiskt biträde	26

6.1	Juridiskt biträde för en misstänkt person under 15 år.....	26
6.2	Målsägandens ställning och rätten till målsägandebiträde	27
7	Vårdnadshavares medverkan	28
7.1	Underrättelse till vårdnadshavare om misstanken och inledd utredning samt kallelse till förhör	28
7.2	Undantag från underrättelseskyldigheten.....	29
8	Socialtjänstens medverkan.....	30
8.1	Underrättelser.....	30
8.2	Närvaro vid förhör	30
9	Utredningens omfattning	32
9.1	Allmänna utgångspunkter	32
9.2	Presumtionsregeln.....	32
9.3	Begäran från socialnämnden	33
9.4	Allmänt eller enskilt intresse	34
9.5	Övriga grunder	35
10	Tvångsmedel.....	36
10.1	Den rättsliga regleringen	36
10.2	Hämtning och medtagande till förhör	37
10.3	Gripande och kvarhållande	38
10.4	Beslag, husrannsakan, kroppsvisitation, fotografi och fingeravtryck.....	39
10.5	Förverkande mot personer under 15 år.....	40
10.6	Kroppsbesiktning.....	42
10.6.1	Kroppsbesiktning enligt 36 a § LUL vid presumtionsregeln.....	42
10.6.2	Kroppsbesiktning enligt 36 b § LUL vid misstanke om bruk av narkotika	43
10.6.3	Kvarhållande och övriga regler kring verkställighet av kroppsbesiktning.....	47
10.7	Tvångsmedel mot den som inte är misstänkt inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL	48
11	Frågor kring avslutande av en utredning enligt 31 § LUL.....	50
11.1	Vem får ta del av material från en avslutad utredning?	50
11.1.1	Socialtjänstens rätt att ta del av utredningen	50
11.1.2	Misstänkts och vårdnadshavares rätt att ta del av utredningen	50
11.1.3	Målsägandens rätt att ta del av utredningen.....	52
11.2	Den praktiska hanteringen vid avslutande av en utredning	52
11.2.1	Frågor som kan uppkomma när en utredning ska avslutas.	52

11.2.2	Rekommendationer kring den praktiska hanteringen vid avslut av en utredning enligt 31 § LUL.....	53
11.3	Beslutsmotiveringar då utredning enligt 31 § LUL avslutas	54
11.4	Beslutsmotivering då en parallellt bedriven förundersökning beträffande okänd läggs ner	56
11.5	Sekretessfrågor i samband med avslutande av en utredning	57
11.5.1	Partsinsyn enligt 10 kap. 3 § OSL	57
11.5.2	Förundersökningssekretess enligt 18 kap. 1 § OSL	58
11.5.3	Sekretess till skydd för enskild enligt 35 kap. 1 § OSL	58
11.5.4	Sekretess då utredningen avslutats	58
11.6	Hanteringen av extern kommunikation kring utredningen.....	59
11.7	Underrättelseskyldighet då barn misstänks ha dödat genom brott	61
12	Bevistalan	62
12.1	Den rättsliga regleringen	62
12.1.1	Rätten att begära bevistalan	62
12.1.2	Åklagarens prövning om bevistalan ska väckas.....	63
12.1.3	Behörighetsregler.....	64
12.2	Processen i domstol	64
Bilaga 1	Checklista för joursituationer	66
Bilaga 2	Checklista vid beslut om kroppsbesiktning vid misstanke om bruk av narkotika	69
Bilaga 3	Flödesschema vid avslut av utredning.....	72

1 Sammanfattning

Denna handbok innehåller såväl rättslig som praktisk vägledning i frågor som rör åklagares handläggning av utredningar enligt 31 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) där den som kan misstänkas är under 15 år.

Att inleda utredning ([kapitel 3](#))

En utredning enligt 31 § LUL ska inledas när någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott med minimum ett års fängelse i straffskalan, eller straffbelagt försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott (presumptionsregeln) om inte särskilda skäl talar emot en utredning. I andra fall får en utredning inledas i vissa angivna fall. Om barnet är under 12 år krävs synnerliga skäl för att inleda utredning om inte presumptionsregeln är tillämplig.

Utredning enligt 31 § LUL parallellt med förundersökning ([kapitel 4](#))

En utredning enligt 31 § LUL kan i vissa fall bedrivas parallellt med en förundersökning med både okänd alternativ gärningsperson och känd/okänd medgärningsperson. Vid sådana parallella utredningar är det viktigt att observera de skillnader som finns i regelsystemen, t.ex. beträffande tvångsmedel.

Förfarandet vid utredning ([kapitel 5](#))

I 32 § LUL regleras vilka bestämmelser i rättegångsbalken (RB) som är tillämpliga även vid utredning enligt 31 § LUL, t.ex. beträffande undersökningsledningen, objektivitetsplikten, förhör och misstänkts rätt till insyn. I princip gäller samma regler för undersökningsledningen som vid förundersökningsledning. Det misstänkta barnet, vårdnadshavarna och juridiskt biträde har fortlöpande rätt att ta del av vad som har förekommit vid utredningen om det kan ske utan men för utredningen. När utredningen har avslutats har de rätt att ta del av utredningsmaterialet. En misstänkt person under 15 år är inte skyldig att kvarstanna för förhör i mer än 3+3 timmar. Utredningar enligt 31 § LUL ska bedrivas med särskild skyndsamhet och får i normalfallet inte pågå längre tid än tre månader.

Juridiskt biträde ([kapitel 6](#))

Vid utredning enligt presumptionsregeln ska juridiskt biträde förordnas om det inte är uppenbart att behov saknas. I praktiken ska åklagaren alltid begära att ett juridiskt biträde förordnas i sådana fall. Vid övriga utredningar krävs synnerliga skäl för att förordna juridiskt biträde ([avsnitt 6.1](#)). Det saknas lagligt stöd att förordna målsägandebiträde vid utredning enligt 31 § LUL ([avsnitt 6.2](#)).

Vårdnadshavares medverkan ([kapitel 7](#))

Vårdnadshavare ska underrättas om brottsmisstanken och kallas till förhör med det misstänkta barnet om det inte är till men för utredningen eller om det finns särskilda skäl mot att underrättelse sker. Rätten att kallas till förhör medför inte en rätt att närvara vid själva förhöret.

Socialtjänstens medverkan ([kapitel 8](#))

Socialnämnden ska omedelbart underrättas när någon före 15 års ålder misstänkts för att ha begått brott med fängelse i straffskalan och när en utredning har inletts. Socialtjänsten ska närvara vid förhör under utredningar som inletts enligt presumtionsregeln eller på begäran av socialnämnden om det inte finns särskilda skäl. I andra fall ska de närvara om det inte möter något hinder.

Utredningens omfattning ([kapitel 9](#))

Utredningar som inletts enligt presumtionsregeln, på begäran av socialnämnden och ur ett allmänt eller enskilt intresse bör så långt det går bedrivas på samma sätt som en motsvarande förundersökning mot straffmyndig, dvs. objektiva rekvisit, barnets avsikter och motiv, eventuella ansvarsfrihetsgrunder och försvårande/förmildrande omständigheter ska utredas. Övriga utredningar ska bedrivas enligt sitt begränsade syfte.

Tvångsmedel ([kapitel 10](#))

I 36 f § LUL regleras uttömmande vilka straffprocessuella tvångsmedel som kan användas mot en misstänkt person under 15 år. I [bilaga 1](#) finns en checklista för [journsituationer](#).

- Hämtning till förhör kan ske men ska användas restriktivt ([avsnitt 10.2](#)).
- En person under 15 år som gripits får hållas kvar för att överlämnas till vårdnadshavare ([avsnitt 10.3](#)).
- Beslag, husrannsakan, kroppsvisitation och tagande av fotografi/fingeravtryck får beslutas om det finns särskilda skäl. Förverkandelagen är tillämplig även beträffande den som är under 15 år ([avsnitt 10.4](#)).
- Kroppsbesiktning får beslutas om det föreligger skälig misstanke om brott enligt presumtionsregeln och om åtgärden är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet ([avsnitt 10.6.1](#)).
- Kroppsbesiktning är möjligt vid skälig misstanke om bruk av narkotika om testet kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser ([avsnitt 10.6.2](#)). Socialnämndens inställning till åtgärden är inte ett krav men försök att kontakta socialnämnden bör ha gjorts innan beslut fattas. Vid samtal med barnet, kontakt med vårdnadshavare och/eller socialnämnden måste något utöver brottsmisstanken ha framkommit som ger åklagaren underlag för antagandet att ett prov är

nödvändigt. I [bilaga 2](#) finns en checklista som kan användas vid beslut.

- Tvångsmedel som får användas oberoende av misstanke får användas mot annan än misstänkt i en utredning enligt 31 § LUL endast om tvångsmedlet räknas upp i 32 § LUL. Annars förutsätter sådana tvångsmedel att en förundersökning pågår eller inleds i samband med tvångsmedelsbeslutet. Detta innebär att t.ex. husrannsakan för hämtning till förhör av ett vittne och avspärrning inte kan användas i en utredning enligt 31 § LUL om det inte samtidigt finns en parallell förundersökning ([avsnitt 10.7](#)).

Då en utredning avslutas ([kapitel 11](#))

- Socialnämnden ska alltid få kopia av protokollet efter en avslutad utredning ([avsnitt 11.1.1](#)). I [avsnitt 11.1.2](#) ges rekommendationer om hur det misstänkta barnets insynsrätt bör hanteras.
- I [avsnitt 11.2](#) ges rekommendationer kring den praktiska hanteringen då en utredning avslutas och ett flödesschema över beslutsordningen finns i [bilaga 3](#).
- I [avsnitt 11.3](#) ges vägledning kring hur beslutsmotiveringarna i Cåbra bör användas. Syftet med utredningen är till ledning vid val av beslutsskäl.
- I [avsnitt 11.5](#) berörs sekretessfrågor som kan aktualiseras vid en utredning enligt 31 § LUL.
- I [avsnitt 11.6](#) ges vägledning kring hanteringen av extern kommunikation kring utredningen. Eftersom stark sekretess råder även sedan en utredning avslutats bör restriktivitet iaktas när det gäller kommunikation kring utredningen med externa parter och det är viktigt att beakta att det inte är åklagarens uppgift att ta ställning i skuldfrågan inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL.

Bevistalan ([kapitel 12](#))

Vid bevistalan ska domstolen pröva om ett barn under 15 år har begått brottet och framställan om att bevistalan ska väckas kan endast göras av socialnämnden, Socialstyrelsen eller vårdnadshavarna för det misstänkta barnet ([avsnitt 12.1.1](#)). Om framställan om bevistalan görs ska åklagaren ta ställning till om bevistalan krävs ur allmän synpunkt och ska då främst beakta brottets allvar och om bevisningen är tillräcklig ([avsnitt 12.1.2](#)).

2 Inledning

Då ett barn kan misstänkas ha begått ett brott före 15 års ålder kan en förundersökning mot barnet inte inledas eftersom det följer av 1 kap. 6 § brottsbalken (BrB) att någon påföljd inte får dömas ut. Möjligheterna att inleda en utredning i fall då någon är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått brott regleras istället i 31 § LUL. I 32–38 §§ LUL finns vidare bestämmelser om handläggningen av en sådan utredning. Denna handbok avser att vara ett stöd vid tillämpningen av reglerna i 31–38 §§ LUL.

Dispositionen i denna handbok är tänkt att följa kronologin i en utredning enligt 31 § LUL.

Regleringen kring utredningar enligt 31 § LUL har under åren genomgått flera förändringar vilka i stort inneburit att fler brott som misstänks ha begåtts av personer under 15 år ska utredas och att de ska kunna utredas mer effektivt genom att fler straffprocessuella tvångsmedel kan användas. Lagstiftaren har dock vid alla förändringarna ansett att grundtanken, att ansvaret för samhällets åtgärder mot barn under 15 år som begått brott ska vila på socialtjänsten, fortfarande gäller och att utredningarnas syfte är att ge socialtjänsten ett underlag för att kunna bedöma behovet av insatser. Den mest genomgripande förändringen kom år 2010 när det blev mer eller mindre obligatoriskt att utreda vissa allvarliga brott. Samtidigt som vissa större förändringar har gjorts så har vissa bestämmelser, såsom exempelvis bestämmelsen om bevistalan, i stort sett varit oförändrade sedan den infördes på 1960-talet. Detta har fått till följd att det system som finns när det gäller att utreda brott som misstänks ha begåtts av barn under 15 år inte är i alla delar helt sammanhängande.

Syftet med denna handbok är att utifrån befintlig lagstiftning ge vägledning till åklagare i hur olika frågor de kan ställas inför under en utredning enligt 31 § LUL och i samband med en eventuell bevistalan, ska hanteras.

Handboken ersätter den tidigare rättspromemorian RättsPM 2013:6 *Barn som begår brott – utredningar jämlikt 31 § LUL*, som upphävs i samband med publiceringen av denna handbok. Handboken följer i stort samma struktur som den tidigare rättspromemorian och är till innehåll delvis likalydande, men innehållet har breddats avsevärt. Den har även till viss del kompletterats med ny information och mer praktisk vägledning och har därför gjorts om från rättspromemoria till handbok. I samband med publiceringen av handboken har även det tidigare kapitel fem i Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsbrott (RÅR 2006:3) upphävts och innehållet i det kapitlet har inkorporerats i handboken.

Sverige har tillträtt FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen). Liksom vid brottsutredningar som bedrivs inom ramen för en

förundersökning ska polis och åklagare ta Barnkonventionens artiklar i beaktande vid utredningar enligt 31 § LUL. För frågor om Barnkonventionen hänvisas till RättsPM 2013:7 *Unga lagöverträdare och barnkonventionen* som i tillämpliga delar gäller även för utredningar enligt 31 § LUL.

Denna handbok utgår ifrån hanteringen då det konstaterats att den som kan misstänkas är under 15 år. För ställningstagande till frågan om förundersökning eller utredning enligt 31 § LUL ska inledas då den misstänkta personens ålder är oklar hänvisas till RättsPM 2017:4 *Åldersbedömning – om handläggningen av ärenden där den misstänkta personens ålder är oklar*.

I [bilaga 1](#) finns en checklista för att underlätta hanteringen av ärenden rörande utredningar enligt 31 § LUL i joursituationer.

3 Att inleda en utredning enligt 31 § LUL

I detta kapitel beskrivs de olika grunder på vilka en utredning enligt 31 § LUL kan inledas.

3.1 Allmänna utgångspunkter

När det gäller frågan om att inleda utredningar enligt 31 § LUL kan inledningsvis konstateras att lagstiftaren inte arbetar med olika misstankegrader på det sätt som förekommer i rättegångsbalken i fråga om förundersökningar. Till skillnad från en förundersökning som har brottet som utgångspunkt avser en utredning enligt 31 § LUL alltid en viss person. Frågan om inledande av en sådan utredning kan därför aktualiseras när någon *kan misstänkas* för att före 15 års ålder ha begått ett brott och då misstanken är tillräckligt väl underbyggd för att en utredning ska framstå som motiverad. Härutöver saknar graden av misstanke intresse i sammanhanget.¹

3.2 Presumptionsregeln

- En utredning enligt 31 § LUL ska inledas vid brott med minimum ett års fängelse i straffskalan om inte *särskilda skäl talar emot* en utredning.
- Särskilda skäl mot en utredning kan t.ex. vara: att omständigheterna kring brottet är tillräckligt klarlagda, barnets låga ålder, att ärendet rör osjälvständiga brottsformer med lägre straffvärde än ett år eller att lång tid gått sedan brottet begicks.
- Är barnet yngre än 12 år är utrymmet för att bryta presumptionen stort.

3.2.1 Presumptionsregelns innebörd

Enligt 31 § första stycket LUL ska en utredning inledas när någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år samt straffbelagt försök, straffbelagd förberedelse eller straffbelagd stämpling till ett sådant brott, om inte särskilda skäl talar emot en utredning. Det finns alltså en presumtion för att en

¹ Se JO 2001/02 s. 61 f. och SOU 2008:111 s. 69 f. Det är endast när det gäller vissa tvångsmedel som det blir aktuellt att ta ställning till om misstankegraden är skälig (se avsnitt 10 nedan).

utredning ska inledas vid sådan allvarlig brottslighet som omfattas av bestämmelsen.

Bestämmelsen, som trädde i kraft år 2010, infördes i syfte att brott begångna av barn under 15 år skulle utredas i större utsträckning och mer effektivt än tidigare. Den har motiverats med att det vid mycket allvarlig brottslighet i allmänhet är motiverat med en utredning för att klargöra om det finns behov av insatser från socialtjänstens sida och att det regelmässigt finns ett starkt intresse av att få närmare kännedom om hur brottet har utförts. En utredning ansågs också öka möjligheterna att tidigt sätta in adekvata insatser från samhällets sida och det ansågs ur brottsofferperspektiv vara viktigt att rättsväsendet tar det inträffade på stort allvar och att en brottsanmälan leder till åtgärder från samhällets sida.²

3.2.2 När särskilda skäl talar emot en utredning

Presumtionsregeln kan brytas i de fall särskilda skäl talar emot en utredning. Exempel på sådana särskilda skäl är att en utredning kan framstå som obehövlig då det redan från början står klart att omständigheterna kring brottet är tillräckligt klarlagda. De osjälvständiga brottsformerna som träffas av presumtionsregeln kan i vissa fall ha ett betydligt lägre straffvärde än ett år vilket är en omständighet som kan vägas in i bedömningen av om det föreligger särskilda skäl för att inte inleda en utredning. Även omsorgen om barnets bästa kan i undantagsfall göra det motiverat att avstå från utredning eftersom en polisutredning kan innebära stora påfrestningar för barnet.³

Barnets ålder utgör en viktig faktor för att bedöma om särskilda skäl talar emot en utredning. För barn under 12 år finns det ett stort utrymme för att bryta presumptionen med beaktande av barnets mognad och utveckling. Ju yngre barnet är desto större är utrymmet för att bryta presumptionen. För ett mycket ungt barn krävs att brottet är mycket allvarligt för att presumptionen inte ska brytas.⁴ Om ett barn nära straffmyndighetsåldern misstänks för särskilt allvarlig brottslighet bör det bara i undantagsfall vara möjligt att underlåta att genomföra utredning.⁵

Att lång tid förflutit sedan brottet kan vara en orsak till att underlåta att inleda en utredning, dock inte vid de allvarligaste brotten. Här kan nämnas att det i vissa fall kan ha gått så lång tid att en misstänkt som vid tiden för brottet var under 15 år redan kan ha hunnit bli vuxen vid tiden för utredningen. Vid de allra allvarligaste brotten, såsom exempelvis mord, kan en utredning dock ändå vara motiverad, men eftersom brottet begåtts innan den misstänkte fyllt 15 år kan det inte utredas inom ramen för en förundersökning. Trots att det egentliga huvudsyftet med en utredning saknas, eftersom

² Se prop. 2009/10:105 s. 23 f.

³ Se prop. 2009/10:105 s. 24.

⁴ Se prop. 2009/10:105 s. 33 f.

⁵ Se SOU 2008:111 s. 113.

insatser från socialtjänsten inte kan bli aktuellt om den som kan misstänkas numera är vuxen, bör en utredning enligt 31 § LUL ändå kunna inledas enligt presumtionsregeln i dessa fall. En utredning kan då motiveras framför allt ur ett allmänt intresse eller ur ett enskilt intresse med hänsyn till målsäganden.⁶

Vid de allra allvarligaste brotten är behovet av en utredning i allmänhet så starkt att barnets ålder eller tidsaspekten endast har en begränsad betydelse.⁷ Det kan därmed i allmänhet finnas skäl att utreda exempelvis ett mord även om det misstänkta barnets ålder är mycket lågt eller ett allvarligt sexualbrott som har begåtts för flera år sedan även om det misstänkta barnet vid tillfället var under 15 år.

3.3 Begäran från socialnämnden

- En utredning kan inledas på begäran av socialnämnden om nämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser.
- I brådskande fall kan förhör hållas innan socialnämnden tagit ställning till om utredning ska begäras. Andra utredningsåtgärder får också vidtas om det finns särskilda skäl (34 § LUL).

3.3.1 Initiativ till utredning

Av 31 § andra stycket LUL följer att en utredning får inledas på begäran av socialnämnden även i andra fall än då presumtionsregeln är tillämplig, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Det innebär i praktiken att det är socialnämnden som, sedan de fått underrättelse att ett barn är misstänkt för brott (se mer om underrättelse i [avsnitt 8.1](#) nedan), ska kontakta polisen och uttryckligen begära en utredning om socialnämnden anser att en utredning behövs.⁸ Detta innebär att åklagare inte självmant bör väcka frågan hos socialnämnden om utredning enligt bestämmelsen begärs i ett enskilt fall. Har en anmälan lottats in till åklagare för ställningstagande till om utredning enligt 31 § LUL ska inledas och framgår det inte uttryckligen att en begäran från socialnämnden finns, kan beslut i normalfallet fattas med utgångspunkt att någon begäran inte finns. Endast i fall då det inte uttryckligen framgår, men av omständigheterna finns skäl att tro att en begäran från

⁶ Hur en sådan situation ska hanteras berörs inte direkt i förarbetena. I prop. 2009/10:105 s. 63 framgår dock att presumtionsregeln kan tillämpas även på brott som uppdragats efter, men som begåtts innan, ikraftträdandet, vilket innebär att övergångsbestämmelserna inte sätter någon begränsning i detta avseende.

⁷ Clevesköld, Thunved, Thunved, Samhället och de unga lagöverträdarna, 5 uppl., 2015, s. 64.

⁸ Se prop. 2009/10:105 s. 25 f.

socialtjänsten har framställts, kan det finnas skäl att kontrollera detta genom kontakt med polisen.

3.3.2 Omständigheter som ska beaktas

Vid bedömningen av om en utredning ska inledas ska socialnämnden särskilt beakta om det är fråga om brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling. De brott som då avses är överlagda brott mot person eller egendom och brott som vittnar om en hög grad av hänsynslöshet eller grov tanklöshet i fråga om andra människors liv, hälsa eller egendom. Det kan också vara brott som till sin karaktär gör det sannolikt att behov av hjälpinsatser föreligger, såsom t.ex. narkotikabrott och brott som har samband med sådan brottslighet. Socialnämnden ska också beakta om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet av den unge eftersom hög brottsaktivitet visar på risker för en framtida negativ utveckling och socialtjänstens insatser måste sättas in tidigt för att få avsett resultat.⁹

När en begäran kommit in är det åklagaren som ska göra en självständig bedömning av om det finns skäl att inleda en utredning utifrån ovan nämnda förutsättningar. Har socialnämnden framställt en begäran bör det dock endast i undantagsfall finnas skäl att ifrågasätta deras bedömning att en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av insatser.

3.3.3 Möjligheten att vidta åtgärder innan socialnämnden tagit ställning till behovet av utredning

Under vissa tider på dygnet, särskilt under kvälls- och nattetid, kan det vara svårt att komma i kontakt med företrädare för socialtjänsten och få deras begäran om att inleda utredning samtidigt som behovet av att vidta vissa åtgärder kan vara brådskande. Polis och åklagare har då en möjlighet att vidta vissa åtgärder i avvaktan på begäran från socialnämnden, vilket regleras i 34 § tredje stycket LUL. Förhör med den unge får ske innan utredning begärts. Om det finns särskilda skäl får även andra åtgärder vidtas, såsom exempelvis förhör med målsäganden och vittnen samt straffprocessuella tvångsmedel.¹⁰ Åtgärder som vidtas med stöd av bestämmelsen vidtas alltså utanför en utredning enligt 31 § LUL.¹¹ Se även särskilt om detta under [avsnitt 10.6.2](#) nedan om kroppsbesiktning vid misstanke om bruk av narkotika.

⁹ Se prop. 2009/10:105 s. 27 f.

¹⁰ Se prop. 2009/10:105 s. 26.

¹¹ Om vidtagna åtgärder inte resulterar i att en utredning till slut inleds så gäller inte 37 § LUL om att materialet ska skickas till socialnämnden och inte heller till någon annan av parterna.

3.4 Medmisstänkta gärningspersoner över 15 år

- Utredning kan inledas om det behövs för att klarlägga om någon över 15 år tagit del i brottet. Grunden bör tillämpas dels då någon under 15 år är misstänkt för att ha begått brottet tillsammans med någon identifierad medgärningsperson över 15 år och dels då någon oidentifierad medgärningsperson kan ha tagit del i brottet.
- Grunden bör tillämpas om förhör behöver hållas med, eller andra utredningsåtgärder behöver vidtas mot, den misstänkta personen under 15 år för att utreda straffmyndigs brottslighet och ingen annan grund för att inleda utredning enligt 31 § LUL är tillämplig.

Enligt 31 § tredje stycket 1 LUL får en utredning inledas mot en misstänkt person under 15 år om det behövs för att klarlägga om någon över 15 år har deltagit i brottet. Denna grund bör tillämpas då en person är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott och det även förekommer misstankar om att gärningspersoner över 15 år har tagit del i brottet och utredningsåtgärder, såsom t.ex. förhör, behöver vidtas mot personen under 15 år för att utreda de straffmyndigas medverkan. En sådan utredning bör endast inledas om ingen av de andra grunderna för att inleda en utredning mot den misstänkte under 15 år enligt 31 § LUL är tillämplig. Är någon annan grund i 31 § LUL tillämplig bör alltså en utredning inledas av det skälet.

Om det finns anledning att anta att någon över 15 år har deltagit i brottet finns det nästan alltid förutsättningar att inleda en förundersökning. Inte sällan kan det finnas skäl för både en förundersökning (med okänd eller identifierad gärningsperson över 15 år) och en utredning enligt 31 § tredje stycket 1 LUL. Se [kapitel 4](#) nedan om sådana parallella förfaranden.

3.5 Utredning för att efterforska gods som åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande

- Utredning kan inledas för att eftersöka gods som åtkommit genom brott eller som kan förverkas.

Av bestämmelsen i 31 § tredje stycket 2 LUL framgår att en utredning kan inledas dels för att eftersöka gods som åtkommit genom brott, dvs. stöldgods och dels för att eftersöka gods som kan bli föremål för förverkande, t.ex. tillhyggen vid en misstänkt misshandel eller andra föremål som typiskt sett är tänkta att användas som hjälpmedel vid brott. För vägledning i frågor om beslag och förverkande inom ramen för en utredning, se [avsnitt 10.4](#) och [avsnitt 10.5](#) nedan.

3.6 Utredning av särskild betydelse ur allmänt eller enskilt intresse

- Utredning p.g.a. allmänt intresse kan inledas om det t.ex. är av särskild betydelse för polisens brottsförebyggande arbete.
- En utredning p.g.a. enskilt intresse kan inledas med hänsyn till målsägandens intresse vid brott som inneburit en särskilt allvarlig kränkning av målsägandens integritet eller orsakat stora skador. Både psykiska och fysiska skador kan beaktas.
- Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt.

3.6.1 Inledning

I samband med att presumptionsregeln infördes år 2010 tillkom också bestämmelsen i 31 § tredje stycket 3 LUL som anger att en utredning kan inledas om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Vid sidan av presumptionsregelns tillämpningsområde kan det i vissa fall finnas behov av att utreda även mindre allvarlig brottslighet. Bestämmelsen är tänkt att tillämpas restriktivt, vilket kommer till uttryck genom att det anges att det ska vara av särskild betydelse att en utredning inleds.

3.6.2 Allmänt intresse

Rekvisitet allmänt intresse innebär att en utredning ska kunna inledas exempelvis då polisen i syfte att kunna bedriva ett effektivt brottsförebyggande arbete kan ha behov av att klarlägga lokala grupperingar och brottsmönster. Detta kan vara då en viss typ av brottslighet, såsom omfattande stölder eller skadegörelse, förekommer i besvärande stor omfattning i ett särskilt område. I bedömningen ska det misstänkta barnets behov särskilt noga vägas mot det allmänna intresset av att brottet utreds. Kravet på särskild betydelse innebär också att brott med endast böter i straffskalan i princip inte omfattas av denna grund.¹²

3.6.3 Enskilt intresse

Möjligheten att inleda en utredning om det är av särskild betydelse ur ett enskilt intresse är avsedd att stärka brottsoffrens ställning vid brott begångna av barn under 15 år genom att hänsyn kan tas till målsägandens intresse av personlig upprättelse och ersättning för skada. Ett brottsoffer kan ha rätt till brottskadeersättning och polisutredningen kan vara av stor betydelse för möjligheten att Brottsoffermyndigheten ska kunna fatta ett positivt beslut.

¹² Se prop. 2009/10:105 s. 30 f.

Utredning ska dock inte inledas för alla fall som kan föranleda skadestånd. Det ska främst röra sig om brott som inneburit en särskilt allvarlig kränkning av målsägandens integritet eller som förorsakat målsäganden svåra skador. Som exempel kan nämnas sexualbrott eller allvarliga våldsbrott som inte omfattas av presumtionsregeln. Vid bedömningen ska såväl fysiska som psykiska skador beaktas. Även brott som förorsakat materiella skador till ett mycket högt ekonomiskt värde omfattas av denna grund.¹³

3.7 Utredning mot barn under 12 år

- För utredning mot barn under 12 år krävs synnerliga skäl om inte presumtionsregeln är tillämplig.
- Synnerliga skäl kan vara omfattande upprepad brottslighet där enskilda brott inte omfattas av presumtionsregeln.

Presumtionsregeln är tillämplig även då ett barn under 12 år kan misstänkas. Barnets ålder har dock stor betydelse för att bedöma när särskilda skäl kan tala emot en utredning enligt bestämmelsen (se [avsnitt 3.1.2](#) ovan).

Vid utredningar med stöd av övriga grunder framgår av 31 § fjärde stycket LUL att utredning avseende barn under 12 år endast får inledas om det finns synnerliga skäl. När det gäller så unga barn bör behovet av sociala insatser i de allra flesta fall kunna tillgodoses utan polisens utredning. Vid sidan av presumtionsregeln finns därför sällan något behov av att utreda brott där den som kan misstänkas är under 12 år. Synnerliga skäl kan dock finnas när det är fråga om omfattande upprepad brottslighet där de enskilda brotten inte omfattas av presumtionsregeln.¹⁴

¹³ Se prop. 2009/10:105 s. 31 f.

¹⁴ Se prop. 2009/10:105 s. 34.

4 Utredning enligt 31 § LUL parallellt med förundersökning avseende samma brott

I detta kapitel behandlas hanteringen då utredning enligt 31 § LUL bedrivs parallellt med förundersökning med okänd eller känd gärningsperson och de särskilda överväganden sådana parallella utredningar kan föranleda.

4.1 Förundersökning med okänd gärningsperson parallellt med utredning enligt 31 § LUL

- Eftersom en utredning enligt 31 § LUL kan inledas så snart någon *kan misstänkas* för att före 15 års ålder ha begått ett brott så kan misstanken ofta vara så svag att alternativ gärningsperson inte kan uteslutas.
- Om det finns anledning att anta att någon straffmyndig kan ha begått brottet istället för personen under 15 år bör en förundersökning med okänd gärningsperson bedrivas parallellt med utredning enligt 31 § LUL.

Trots att misstankar finns mot någon under 15 år kan man i många fall inte utesluta möjligheten att brottet har begåtts av någon alternativ gärningsperson som fyllt 15 år. Förutsättningen för att inleda en utredning enligt 31 § LUL är relativt lågt angiven då en utredning får inledas så snart någon *kan misstänkas* för att före 15 års ålder ha begått ett brott. Det kan därför i vissa fall finnas skäl att parallellt med utredningen enligt 31 § LUL inleda, eller fortsätta att bedriva en redan inledd, förundersökning med okänd gärningsperson. Exempelvis kan en utredning om ett brott inledningsvis ha bedrivits som en förundersökning med okänd gärningsperson, t.ex. ett spaningsmord, där det under förundersökningens gång uppkommer misstanke om att någon under 15 år kan ha begått brottet och en utredning enligt 31 § LUL inleds mot det misstänkta barnet. Riksdagens ombudsmän (JO) har i ett ärende gjort uttalanden om hur två sådana parallella utredningar ska hanteras.¹⁵ JO konstaterar att en sådan konstruktion är möjlig men inte okomplicerad.

När det finns anledning att anta att brottet kan ha begåtts av en alternativ gärningsperson över 15 år så bör därmed en parallell förundersökning inledas (eller fortsätta att drivas om den redan inletts). Så kan vara fallet om det finns en osäkerhet kring misstanken mot personen under 15 år som gör att en alternativ gärningsperson inte kan uteslutas. I vissa fall är dock omständig-

¹⁵ Se JO 2001/02 s. 51.

heterna sådana att misstankar mot en alternativ gärningsperson inte aktualiseras på ett sådant sätt att en parallell förundersökning är motiverad. Så kan t.ex. vara fallet om utpekande uppgifter från en målsägande eller vittne, eller omständigheterna kring hur brottet uppdragats, inte talar i riktning mot någon alternativ gärningsperson.

4.2 Förundersökning med identifierade medmisstänkta över 15 år parallellt med utredning enligt 31 § LUL

- En utredning enligt 31 § LUL kan bedrivas parallellt med en förundersökning med identifierade medmisstänkta över 15 år.
- Finns det skäl att höra eller vidta andra åtgärder mot ett misstänkt barn under 15 år för att säkra bevisning om straffmyndiga medgärningspersoner, bör utredning bedrivas enligt 31 § LUL parallellt med förundersökningen beträffande de straffmyndiga med stöd av 31 § tredje stycket 1 LUL om ingen annan grund att inleda utredning är tillämplig.

Brott av unga personer begås inte sällan i konstellationer av flera personer i olika åldrar och det är därför inte sällan förekommande att en person under 15 år blir misstänkt för att ha begått ett brott tillsammans med en eller flera misstänkta straffmyndiga personer. I sådana fall blir det därför många gånger aktuellt att bedriva utredning mot en person under 15 år enligt någon av grunderna i 31 § LUL parallellt med förundersökning mot identifierade misstänkta över 15 år.

När det gäller en utredning som har inletts mot en misstänkt person under 15 år med stöd av 31 § tredje stycket 1 LUL (dvs. för att klarlägga om någon över 15 år tagit del i brottet) kan särskilt nämnas att en sådan kan leda till att misstänkta över 15 år kan identifieras och en förundersökning beträffande dem kan inledas. Om så sker bör förhör och andra utredningsåtgärder som kan vara nödvändiga att vidta beträffande den misstänkta personen under 15 år genomföras inom ramen för utredningen enligt 31 § LUL även i tiden efter det att en eventuell förundersökning har inletts beträffande de som är över 15 år. Genom att t.ex. förhör med det misstänkta barnet vidtas inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL och att barnet inte enbart hörs som "annan" enligt 23 kap. 6 § RB inom ramen för förundersökningen beträffande de straffmyndiga, så säkerställs exempelvis att barnets eventuella rätt till juridiskt biträde beaktas.

4.3 Den praktiska hanteringen vid parallella utredningar

- Parallella utredningar ska alltid ledas av samma person.
- Skillnader i regelsystemen, t.ex. beträffande tvångsmedel måste alltid beaktas.

Vid parallella utredningar krävs att LUL-utredningen och förundersökningen leds av samma person. Med hänsyn till att regelsystemen i rättegångsbalken och LUL visserligen har viss anknytning till varandra men helt olika funktioner ställer konstruktionen mycket höga krav på den som leder utredningarna, både vad gäller kunskaper om den rättsliga regleringen och den praktiska förmågan att samtidigt tillämpa de två utredningsformerna på ett korrekt sätt.

Det är särskilt viktigt att notera de stora skillnader som finns när det gäller möjligheten att använda straffprocessuella tvångsmedel vid en utredning enligt 31 § LUL respektive en förundersökning (se [kapitel 10](#)). Det är därför nödvändigt att den som leder utredningarna i sådana fall har klart för sig vilket regelsystem som vid varje särskild tidpunkt är tillämpligt i fråga om var och en av de personer som på ett eller annat sätt berörs av utredningarna.

Om en utredning enligt 31 § LUL har bedrivits mot en misstänkt person under 15 år som är misstänkt för att ha begått brott tillsammans med medmisstänkta över 15 år för vilka åtal väcks, så kan behov uppkomma att åberopa och höra den misstänkta personen under 15 år som vittne i rättegången mot de straffmyndiga. I de fall ett juridiskt biträde är förordnat kan fråga uppkomma om det juridiska biträdet ska vara närvarande under förhöret med den misstänkta personen under 15 år vid en sådan förhandling. Praktiska problem kan uppkomma om utredningen enligt 31 § LUL har avslutats innan åtalet väckts och det juridiska biträdet därmed har entledigats. Denna problematik är värd att uppmärksamma men hur en sådan situation ska hanteras är en fråga som rätten förfogar över. Om det redan då utredningen enligt 31 § LUL avslutas är klart att förhör med den misstänkta personen under 15 år kommer att åberopas i samband med kommande åtal mot straffmyndiga medgärningspersoner kan åklagaren upplysa rätten om detta i samband med att rätten underrättas om att utredningen enligt 31 § LUL har avslutats. Det får sedan bli en fråga för rätten att avgöra om förordnandet ska kvarstå över den kommande huvudförhandlingen eller inte. Ofta kan det finnas skäl att upplysa tingsrätten om den avslutade utredningen enligt 31 § LUL även i samband med att åtal väcks mot de medmisstänkta över 15 år, t.ex. genom att det anges på lämpligt sätt i stämningsansökan.

5 Förfarandet vid utredningen (32 § LUL)

I detta kapitel behandlas tillämpliga regler om förfarandet vid utredningen, såsom regler om undersökningsledning, objektivitetsplikten, misstänkts rätt till insyn, regler kring förhör och det särskilda skyndsamhetskravet.

- Utredningar av brott av enkel beskaffenhet kan ledas av polisen. Övriga utredningar ska ledas av åklagare.
- Objektivitetsplikten i 23 kap. 4 § RB gäller vid utredningarna.
- Misstänkt ska ha samma rätt till insyn i utredningen som en misstänkt person har i en förundersökning. Misstänkt, vårdnadshavare och juridiskt biträde har, om det kan ske utan men för utredningen, fortlöpande rätt att ta del av vad som förekommit vid utredningen. När utredningen avslutas har de rätt att ta del av det som har förekommit vid utredningen.
- En misstänkt person under 15 år är skyldig att kvarstanna för förhör i 3+3 timmar men får inte tas i förvar eller sättas i arrest.
- Inspelning av förhör med ljud och bild bör regelmässigt övervägas vid utredning av allvarligare brott.
- Utredningar ska bedrivas med särskild skyndsamhet och ska avslutas så snart det är möjligt och som huvudregel inom tre månader.

5.1 Tillämpliga bestämmelser i rättegångsbalken

Av 32 § första stycket LUL framgår att bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3, 4, 6–14, 18–19, 21–21 d och 24 §§ RB ska gälla i tillämpliga delar även vid utredningar enligt 31 § LUL. Av detta följer bl.a. att objektivitetsplikten, bestämmelserna om undersökningsledning, misstänkts rätt till insyn och bestämmelserna om förhör är tillämpliga.

5.1.1 Undersökningsledningen

Genom hänvisningen i 32 § LUL till 23 kap. 3 § RB följer att en utredning enligt 31 § LUL får inledas av såväl Polismyndigheten som åklagaren samt att åklagaren ska leda utredningen om saken inte är av enkel beskaffenhet.

Tillämpningen av 23 kap. 3 § RB, dvs. vilka brott som anses vara av enkel beskaffenhet och fördelningen av undersökningsledningen regleras i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i

brottmål (ÅFS 2005:9) och bestämmelserna däri är även tillämpliga vid utredningar rörande brott enligt 31 § LUL.¹⁶

Här bör dock särskilt noteras att undantaget i 7 § p. 5 ÅFS 2005:9, dvs. att åklagare ska leda undersökningen när någon är skäligen misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse två år eller mer och brottet riktas mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid, om målsäganden vid tiden för anmälan inte har fyllt 15 år, dock *inte* är tillämpligt vid utredningar enligt 31 § LUL. Detta innebär t.ex. att Polismyndigheten ska leda en utredning om misshandel där både den som är misstänkt för brottet och målsäganden är under 15 år. Detta gäller dock endast om inte utredningen med stöd av övriga bestämmelser i ÅFS 2005:9 ska ledas av åklagare.¹⁷

När misstankar förekommer mot personer både över och under 15 år ska åklagare leda samtliga utredningar som berör den aktuella gärningen eller gärningsmannen om åklagaren enligt LUL eller ÅFS 2005:9 ska vara utredningsledare eller förundersökningsledare i någon del.¹⁸

Av 32 § tredje och fjärde stycket LUL framgår att en utredning enligt 31 § LUL, om det inte möter hinder, ska ledas av åklagare eller polis som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften. Om den unge tidigare har varit föremål för utredning enligt 31 § LUL ska om möjligt samma åklagare och samma anställda vid Polismyndigheten leda och utföra utredningen. Specialisering har ansetts bl.a. medföra att handläggarna får en erfarenhet som innebär att de blir särskilt kunniga och skickliga på att hantera ungdomsmål och att en kontinuitet uppnås i kontakten mellan de olika myndigheter som handlägger ungdomsärenden. Enligt 18 § förundersökningskungörelsen (1947:948) (FUK) bör förhör med barn hållas av en person med särskild fallenhet för uppgiften. Den bestämmelsen anses gälla analogt för utredningar enligt 31 § LUL.¹⁹

5.1.2 Objektivitetsplikten

Genom hänvisningen till 23 kap. 4 § RB framgår att objektivitetsplikten gäller även i utredningar enligt 31 § LUL. Det innebär att utredningen ska bedrivas på ett opartiskt sätt och så att inte någon onödigtvis utsätts för

¹⁶ Se 1 § andra stycket ÅFS 2005:9.

¹⁷ Se t.ex. 8 § p. 1 ÅFS 2005:9 enligt vilken åklagaren ska leda utredningar när någon under 15 år ska höras under utredningen *och* detta påkallar att åklagare leder undersökningen, t.ex. om åklagares närvaro krävs vid förhöret, om åklagare bör ta ställning till formerna för förhöret eller om åklagare bör ta ställning till om den unge överhuvudtaget ska höras under utredningen.

¹⁸ Clevesköld, Thunved, Thunved, a.a., s. 68.

¹⁹ Se prop. 2000/01:56 s. 29 och prop. 1994/95:12 s. 53 f.

misstanke eller drabbas av kostnad eller olägenhet och att den ska bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger.²⁰

5.1.3 Särskilt om misstänkts rätt till insyn

I 32 § första stycket görs hänvisning till att 23 kap. 18–19, 21–21 d och 24 §§ RB *i tillämpliga delar* ska gälla även för utredningar enligt 31 § LUL. Den nuvarande lydelsen av paragrafen infördes genom en lagändring som trädde i kraft den 1 april 2017 i samband med att vissa ändringar i misstänkts rätt till insyn i 23 kap. RB trädde i kraft.

Genom de ändringar som då genomfördes i 32 § LUL kan konstateras att betydligt fler bestämmelser än tidigare i 23 kap. RB som avser misstänkts rätt till insyn i förundersökningen numera gäller även i utredningar enligt 31 § LUL, om än i tillämpliga delar. I förarbeten till den nuvarande bestämmelsen har ändringarna i 32 § LUL motiverats mycket knapphändigt och nämns endast i författningskommentaren till propositionen.²¹ Där anges bl.a. att ändringarna innebär att bestämmelserna i 23 kap. RB om misstänkts rätt att ta del av utredningsmaterial i tillämpliga delar ska gälla också vid utredningar av brott begångna av den som inte fyllt 15 år.²²

På grund av de knapphändiga förarbetsuttalandena är den nuvarande lydelsen av 32 § första stycket LUL något svårtolkad. Den kan ge intrycket av att såväl bestämmelsen i 23 kap. 18 § första stycket RB om delgivning av brottsmisstanke som bestämmelsen om slutdelgivning (vilka tidigare inte var inkluderade i hänvisningen) gäller vid utredningar enligt 31 § LUL. Utvecklingscentrum Stockholm är dock av uppfattningen att effekterna av den genomförda lagändringen inte kan tolkas vara så långtgående. De angivna bestämmelserna i rättegångsbalken ska gälla *i tillämpliga delar*. Mot bakgrund av att något åtal aldrig kan bli aktuellt vid en utredning enligt 31 § LUL rekommenderas att misstänkts rätt till insyn enligt 32 § LUL tillgodoses enligt följande:

- Vid förhör med den som kan misstänkas ska en formell delgivning av brottsmisstanke liksom tidigare *inte* ske. Det är dock av vikt att den unga personen på ett tydligt sätt informeras om att han eller hon hörs som misstänkt, vilken rubricering brottsmisstanken har och annan nödvändig information så att det klargörs vilken händelse som avses.
- I den mån det kan ske utan men för utredningen har den som kan misstänkas, hans eller hennes vårdnadshavare och i förekommande

²⁰ Utöver skyndsamhetskravet i 23 kap. 4 § RB finns också det särskilda skyndsamhetskravet enligt 32 § andra stycket LUL.

²¹ Se prop. 2016/17:68, SOU 2010:14, SOU 2011:45 och kompletterande promemoria om sekretess för bilduppgifter utarbetad inom Justitiedepartementet (Ju2011/04074/Å). Inte i något av de betänkanden eller den promemoria som ligger till grund för lagändringen nämns den ändring av 32 § LUL som föreslogs i propositionen och som sedermera ledde till lagstiftning.

²² Se prop. 2016/17:68 s. 116.

fall juridiskt biträde, fortlöpande under utredningens gång rätt att få ta del av det som har förekommit vid utredningen. Denna rätt till partsinsyn kan endast begränsas i enlighet med bestämmelsen i 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL).

- När utredningen avslutats har det misstänkta barnet och hans eller hennes vårdnadshavare rätt att ta del av det som har förekommit vid utredningen. Någon lagstadgad rättighet att få del av utredningsmaterialet genom att få kopia på handlingar finns inte. Det är upp till åklagaren att avgöra hur denna insyns rätt ska tillgodoses. I många fall bör dock denna rätt ändå kunna tillgodoses genom att en kopia av utredningsmaterialet lämnas till det misstänkta barnet och hans eller hennes vårdnadshavare efter avslutad utredning. I vissa fall kan dock andra sätt att ta tillvara det misstänkta barnets rätt till insyn väljas om det anses lämpligare i det enskilda fallet, se vidare [avsnitt 11.1.2](#). En formell "slutdelgivning" behöver dock inte ske. Har juridiskt biträde förordnats ska protokollet även översändas till honom eller henne.²³
- Under utredningens gång och när utredningen har slutförts har den som kan misstänkas, hans eller hennes vårdnadshavare och i förekommande fall juridiskt biträde rätt att begära att utredningsåtgärder som kan antas vara av betydelse för utredningen vidtas. Om en sådan begäran avslås av åklagaren ska skälen för det anges. Det finns en rätt enligt 23 kap. 19 § RB att begära rättens prövning om en begäran om att vidta utredningsåtgärder inte har bifallits av undersökningsledaren.

5.1.4 Reglerna kring förhör under utredningen

Genom hänvisning i 32 § LUL är bestämmelserna i 23 kap. 6–14 §§ RB tillämpliga även i utredningar enligt 31 § LUL. Av detta följer att den som är under 15 år som huvudregel inte är skyldig att kvarstanna för förhör längre än tre timmar med en möjlighet att förlänga med upp till ytterligare tre timmar om det är av synnerlig vikt för utredningen (23 kap. 9 § andra stycket RB). Denna bestämmelse är tillämplig såväl för den som är misstänkt för brott som för andra förhörspersoner, t.ex. vittnen eller målsäganden. När det gäller begreppet "synnerlig vikt för utredningen" framgår av förarbeten att en tid av tre timmar i undantagsfall kan visa sig vara för kort, t.ex. om flera inblandade ska höras samtidigt och deras utsagor ska ställas mot varandra. Den unge kan också ibland behöva tid på sig för att vänja sig vid förhørsledaren och den miljö där förhöret ska äga rum. Detta gäller i synnerhet vid förhör med barn i lägre åldrar eller om förhöret rör känsliga

²³ Se mer om detta nedan under avsnitt 11.1 (vem får ta del av materialet vid avslutad utredning).

frågor, t.ex. sexuella övergrepp. Om förhørsledaren är i tidsnöd finns det risk för att förhöret blir alltför pressande för barnet.²⁴

Det kan anmärkas att bestämmelsen i 23 kap. 9 § fjärde stycket RB (till vilken 32 § LUL i och för sig hänvisar) där det står att den som kan misstänkas för brott får tas i förvar under den tid personen är skyldig att kvarstanna för förhör alltså *inte* är tillämplig på den som är under 15 år. Detta framgår av 35 § andra stycket LUL som innehåller ett uttryckligt förbud mot att ta den som är under 15 år i förvar sedan personen kvarhållits för förhör.²⁵ Av förbudet mot att ta barn i förvar följer att ett barn under 15 år aldrig får sättas i arresten.²⁶

Genom hänvisningen i 32 § LUL är vidare rättegångsbalkens bestämmelser om vem som får närvara vid förhör, vem som ska leda förhör och om underlåtenhet att inställa sig till förhör tillämpliga även vid utredningar enligt 31 § LUL.

I 15–19 §§ FUK regleras hur förhör med barn i både förundersökningar och utredningar enligt 31 § LUL ska ske.

Genom hänvisningen i 32 § LUL till 23 kap. 21 b och 21 c §§ RB har de bestämmelser om dokumentation av förhör genom ljudupptagning eller ljud- och bildupptagning gjorts tillämpliga vid utredningar enligt 31 § LUL. Omständigheter som särskilt ska beaktas vid övervägandet om förhör ska dokumenteras med ljudupptagning eller ljud- och bildupptagning är brottets beskaffenhet, utsagans förväntade betydelse och den hördes personliga förhållanden. Av förarbeten framgår att den omständigheten att förhörspersonen är minderårig i stor utsträckning leder till att förhör spelas in med ljud och bild i förundersökningar eftersom förhören i ett senare skede kan komma att spelas upp i domstol.²⁷ Även om uppspelning i domstol endast kan aktualiseras i de fall bevistalan väcks när det gäller utredningar enligt 31 § LUL, så bör inspelning av förhör genom ljud- och bildupptagning regelmässigt övervägas av undersökningsledaren även vid sådana utredningar, framför allt då utredningen gäller allvarigare brott då utredning inlett med presumtionsregeln som grund. Huruvida åklagare ska närvara vid förhör får avgöras från fall till fall, men bör endast aktualiseras vid de allvarligaste brotten. Om förhör i utredningen spelas in med ljud- och bild bör utskrift av förhören i dialogform som huvudregel inte krävas. Det bör i de flesta fall vara tillräckligt att sådana förhör dokumenteras genom att inspelningen arkiveras och en sammanfattning av förhöret tas med i skriftlig form i det skriftliga utredningsmaterialet.²⁸

²⁴ Se prop. 1983/84:187 s. 23.

²⁵ Se Clevesköld m.fl., a.a., s. 74.

²⁶ Se Lindberg, a.a., s. 779.

²⁷ Se prop. 2016/17:68 s. 44 f.

²⁸ Jfr Barnhandboken s. 25 angående hanteringen av utskrift av förhör då förundersökningen läggs ner. Endast om bevistalan aktualiseras bör det vara nödvändigt att förhöret skrivs ut i dialogform.

5.2 Skyndsamhetskravet

I 32 § andra stycket LUL finns ett krav på att utredningar enligt 31 § LUL ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det är möjligt. Utredningen får inte pågå längre tid än tre månader om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

Skyndsamhetskravet infördes med motiveringen att det vid förundersökningar redan fanns ett liknande skyndsamhetskrav enligt 4 § LUL. En snabb insats från samhällets sida när barn begår brott är lika viktig oavsett om lagföring ska ske eller inte och det ansågs även viktigt att samhällets förhållningssätt när unga begår brott är konsekvent och tydligt. När det gäller unga lagöverträdare är det även av pedagogiska skäl viktigt med en skyndsam handläggning.²⁹

Att utredningen ska avslutas så snart det kan ske innebär att den angivna tidsfristen om tre månader inte regelmässigt ska tas i anspråk fullt ut. Utrymmet för att göra undantag från tidsfristen är begränsat. Vid sidan av omständigheter hänförliga till utredningens omfattning kan främst individuella skäl hänförliga till barnet eller andra som ska höras i utredningen beaktas. Ett ansträngt arbetsläge hos polis eller åklagare ska inte kunna föranleda undantag från huvudregeln.³⁰

De fall då fristen kan överskridas med anledning av omständigheter hänförliga till utredningens omfattning bör exempelvis innefatta situationer då det är nödvändigt att invänta resultat från forensiska undersökningar eller andra analysresultat och vid mycket omfattande utredningar med många misstänkta eller då många personer ska höras. Detta bör till största del handla om utredningar som inletts med stöd av presumptionsregeln eller då en utredning är av särskild betydelse ur ett enskilt eller allmänt intresse.

²⁹ Se prop. 2009/10:105 s. 43.

³⁰ Se prop. 2009/10:105 s. 68.

6 Juridiskt biträde

I detta kapitel behandlas reglerna om rätten till juridiskt biträde för en misstänkt person under 15 år. I korthet berörs också frågan om att målsägande-biträde inte kan förordnas vid utredning enligt 31 § LUL.

6.1 Juridiskt biträde för en misstänkt person under 15 år

- Vid utredningar enligt presumtionsregeln ska juridiskt biträde förordnas om det *inte är uppenbart* att behov av biträde saknas. I praktiken är det aldrig uppenbart att behov av biträde saknas vid brott som täcks av presumtionsregeln.
- Vid övriga utredningar ska juridiskt biträde förordnas om det finns *synnerliga skäl*. Synnerliga skäl för juridiskt biträde kan finnas vid stora skadeståndsanspråk.
- Det juridiska biträdet ska i princip vara närvarande vid alla förhör i sak med barnet.
- Ansökan kan göras av åklagaren eller vårdnadshavare till barnet. Juridiskt biträde ska regelmässigt begäras vid utredningar som inletts med stöd av presumtionsregeln eller med anledning av ett enskilt intresse.

Möjligheten att förordna juridiskt biträde för den som kan misstänkas inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL regleras i 32 a § LUL. Vid en utredning som inletts med stöd av presumtionsregeln i 31 § första stycket LUL ska ett juridiskt biträde förordnas för den som kan misstänkas för brottet om det *inte är uppenbart* att den unge saknar behov av biträde. När en utredning inletts med stöd av 31 § andra eller tredje stycket LUL ska ett juridiskt biträde förordnas *om det finns synnerliga skäl*.

En ansökan om juridiskt biträde görs hos rätten av åklagaren eller vårdnadshavarna till det misstänkta barnet och kan alltså inte göras av polisen.

När utredning inleds med stöd av presumtionsregeln rör det sig om mycket allvarlig brottslighet. I dessa situationer finns risk för att barnet hamnar i underläge mot polis och åklagare. Det finns även risk för att höga skadeståndskrav kan komma att riktas mot barnet. Vidare är det beträffande denna typ av brottslighet som beivralan i vissa fall kan komma att aktualiseras. Mot bakgrund av de överväganden som gjorts avseende behov av försvarare inom ramen för förundersökningar för misstänkta över 15 år i kapitel 4 i Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden (R&R 2006:3) kan det aldrig vara uppenbart att ett barn under 15 år saknar behov av juridiskt biträde vid misstanke om allvarlig brottslighet. I praktiken innebär det att

åklagare alltid, utan undantag, ska begära att ett juridiskt biträde ska förordnas när utredning inleds med stöd av presumtionsregeln.

Vid övriga utredningar enligt 31 § LUL ska ett juridiskt biträde förordnas om det finns synnerliga skäl. Synnerliga skäl kan föreligga om stora skadeståndsanspråk kan komma att framställas mot barnet, vilket t.ex. kan bli fallet i utredningar som inleds på den grunden att det är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse.³¹ Åklagare bör därför regelmässigt begära att ett juridiskt biträde förordnas även i dessa fall.

Det juridiska biträdet ska vara närvarande vid alla förhör i sak med barnet.³² Om det vid en samlad bedömning finns mycket starka skäl av nödkaraktär som talar mot att avvakta med förhör kan förhör hållas även om ett juridiskt biträde inte är närvarande. Detta kan framför allt aktualiseras i jour-situationer.³³

6.2 Målsägandens ställning och rätten till målsägandebiträde

- Det saknas lagliga förutsättningar att förordna målsägandebiträde vid utredningar enligt 31 § LUL.
- Framställer och vidhåller målsäganden begäran bör åklagaren vara tydlig i framställan till rätten att det är fråga om en utredning enligt 31 § LUL och att det saknas lagliga förutsättningar att förordna ett biträde.

Det kan noteras att det inte finns något lagligt stöd för att förordna målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn vid utredningar enligt 31 § LUL.³⁴ Det kan dock noteras att möjligheten till målsägandebiträde kan finnas inom ramen för en parallell förundersökning i de fall en sådan är aktuell.

När det gäller frågan om målsägandebiträde förekommer det att målsäganden eller vårdnadshavare till målsäganden ändå framställer en begäran om målsägandebiträde. Den som begärt målsägandebiträde bör då informeras om att lagliga förutsättningar för ett sådant förordnande saknas. Vidhåller målsäganden ändå sin begäran bör en framställan till rätten ändå göras. Åklagaren bör dock i sådant fall tydliggöra i framställan till rätten att utredningen är en utredning enligt 31 § LUL och att det därmed saknas förutsättningar att förordna målsägandebiträde.

³¹ Se prop. 2009/10:105 s. 40 f. och 68 f.

³² Jfr avsnitt 4.5 i RåR 2006:3.

³³ Jfr avsnitt 4.7 i RåR 2006:3.

³⁴ Se 1 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn som båda anger att förordnande kan ske "när en förundersökning har inletts eller återupptagits".

7 Vårdnadshavares medverkan

I detta kapitel behandlas reglerna kring skyldigheten att underrätta vårdnadshavare om brottsmisstanken och att kalla vårdnadshavare till förhör samt i vilka fall det finns undantag från denna skyldighet.

- Vårdnadshavare ska som huvudregel omedelbart underrättas om brottsmisstanken och när utredning inletts samt kallas till förhör med barnet.
- Förutom vårdnadshavare kan i vissa fall även en eller flera andra med fostrande roll i den unga personens närhet vara aktuella att underrätta.
- Rätten att kallas till förhör innebär inte en rätt att närvara vid själva förhöret.
- Underrättelse får endast underlåtas vid men för utredningen eller om särskilda skäl talar emot, t.ex. risk för kroppslig bestraffning eller om vårdnadshavare själv är misstänkt som delaktig i brottet.

7.1 Underrättelse till vårdnadshavare om misstanken och inledd utredning samt kallelse till förhör

Enligt 33 § LUL ska vårdnadshavare omedelbart underrättas om en person kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott. Vårdnadshavare ska vidare underrättas när en utredning enligt 31 § LUL har inletts.

Rätten till underrättelse gäller inte bara vårdnadshavare utan också ”annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge”. Annan som svarar för den unges vård och fostran kan t.ex. röra sig om fosterföräldrar eller far- eller morföräldrar som den unge bor hos. Det får avgöras från fall till fall vem som ska underrättas och kallas om det inte är klart att de legala vårdnadshavarna också har det faktiska ansvaret för barnet.³⁵ Annan som har en fostrande roll i förhållande till barnet kan t.ex. vara föräldrar som inte är vårdnadshavare men som regelbundet umgås med barnet. Det kan också röra sig om före detta familjehemsföräldrar, styvföräldrar eller stödpersoner. Uppgift om det finns någon annan vuxen än vårdnadshavaren som bör underrättas kan hämtas in från barnet själv om det är möjligt med hänsyn till barnets ålder, eller från t.ex. vårdnadshavare eller socialtjänsten.³⁶

De som ska underrättas ska också kallas till förhör med det misstänkta barnet. Det kan noteras att rätten att kallas till förhör inte innebär att vårdnadshavaren med automatik behöver eller har rätt att närvara i

³⁵ Se prop. 1994/95:12 s. 97 f.

³⁶ Se prop. 2001/02:111 s. 20.

förhørsrummet när den unga personen hörs. Syftet med bestämmelsen är istället att vårdnadshavarna ska få större kännedom om utredningen och själva ta ansvar för barnet.³⁷ Huruvida vårdnadshavaren ska tillåtas närvara får avgöras i varje enskilt fall.

7.2 Undantag från underrättelseskyldigheten

Underrättelseskyldigheten är försedd med undantag. Underrättelse om brottsmisstanke, inledd utredning eller kallelse till förhör behöver inte ske om den skulle vara till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot att underrättelse sker. Bestämmelsen i 33 § LUL har getts samma utformning som 5 § LUL som reglerar underrättelse om misstanke om brott vid förundersökning mot någon i ålderskategorin 15–17 år. Undantaget ska därför ges samma tolkning som i 5 § LUL och innebär därmed att en underrättelse kan underlåtas om det undantagsvis kan antas att det skulle vara till större skada än nytta för barnet att vårdnadshavaren underrättas, t.ex. om det på grund av förhållandena i hemmet finns risk för att underrättelsen leder till kroppsbestraffning eller annan kränkande behandling. Underrättelse kan också underlåtas om vårdnadshavaren är misstänkt för delaktighet i det brott förhöret gäller.³⁸

³⁷ Se prop. 1994/95:12 s. 97 samt JO-beslut den 28 februari 2018, dnr 3906-2017.

³⁸ Se prop. 1983/84:187 s. 34 och prop. 1987/88:135 s. 33.

8 Socialtjänstens medverkan

I detta kapitel behandlas reglerna kring socialtjänstens medverkan i utredningen och närvaro vid förhör.

- Socialnämnden ska omedelbart underrättas om brottsmisstanke, när utredning inletts och i god tid innan förhör med den unga personen.
- Vid utredning enligt presumtionsregeln eller på begäran av socialnämnden ska socialtjänsten närvara vid förhör om det inte finns särskilda skäl.
- Vid övriga utredningar ska socialtjänsten närvara vid förhör om det inte möter något hinder.

8.1 Underrättelser

Enligt 34 § LUL ska socialnämnden omedelbart underrättas när någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott på vilket fängelse kan följa. En sådan underrättelse är en förutsättning för att socialnämnden ska kunna begära att en utredning inleds enligt 31 § andra stycket LUL. Socialnämnden ska vidare underrättas när en utredning enligt 31 § LUL har inletts, vilket i första hand aktualiseras då utredning inletts med stöd av 31 § första eller tredje stycket LUL.

Av 16 § FUK följer att polisen, om hinder inte möter, ska underrätta socialnämnden i god tid innan förhör hålls med den som misstänks för att före 15 års ålder ha begått brott.

8.2 Närvaro vid förhör

Socialtjänstens närvaro vid förhör regleras i 34 § andra stycket LUL. Kravet på närvaro ser olika ut beroende på vilket skäl som ligger till grund för att utredning enligt 31 § LUL inletts. Har utredning inletts med stöd av presumtionsregeln eller på begäran av socialnämnden krävs det särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara vid förhör. Om utredning inletts med stöd av övriga grunder ska företrädare för socialtjänsten närvara om det inte möter något hinder.

Då en utredning inletts på begäran av socialtjänsten sker förhör inom ramen för utredningen i regel under dagtid och planeras i förväg. Utrymmet för socialtjänsten att inte närvara vid förhör i dessa fall anses i princip vara obefintligt. Särskilda skäl skulle kunna föreligga då en företrädare för socialtjänsten hastigt insjuknat och någon ersättare inte kunnat ordnas. Vid utredningar som inletts med stöd av presumtionsregeln kan det förekomma

situationer då förhör kan behöva hållas med en ung misstänkt person på tider då socialtjänsten inte kan nås, såsom under kvällar och helger. Särskilda skäl för att inte närvara kan då finnas.³⁹

När utredning inletts med stöd av 31 § tredje stycket LUL är det främst polisiära behov eller målsägandeintressen som är styrande. I sådana fall har det därför bedömts att det är en tillräcklig reglering att socialtjänsten ska närvara vid förhör om det inte möter hinder. Även den bestämmelsen i sig innebär dock att socialtjänsten som regel ska närvara.⁴⁰

³⁹ Se prop. 2009/10:105 s. 37.

⁴⁰ Se prop. 2009/10:105 s. 37.

9 Utredningens omfattning

I detta kapitel behandlas utredningarnas omfattning.

9.1 Allmänna utgångspunkter

Vilken omfattning en utredning bör ha är till stora delar beroende av på vilken grund utredningen har inletts och därmed vilket syfte en utredning har.

Syftet med en utredning enligt 31 § LUL kan grovt sett delas in i två kategorier. Det ena är att använda utredningen som ett underlag för att få veta om det finns ett behov av insatser från socialtjänsten. Det andra syftet är att en utredning är av vikt för att tillgodose andra intressen som inte är kopplat till barnets behov av hjälpinsatser. En utredning enligt 31 § LUL bör i allmänhet bedrivas på ungefär samma sätt som en förundersökning och när syftet är uppfyllt ska utredningen avslutas.⁴¹

9.2 Presumtionsregeln

- Utredningen ska klarlägga omständigheterna kring brottet, vilket kan likställas med att klarlägga händelseförloppet.
- Utredningen bör så långt det går bedrivas på samma sätt som en förundersökning, dvs. objektiva rekvisit, barnets avsikter och motiv, eventuella ansvarsfrihetsgrunder och försvårande eller förmildrande omständigheter ska utredas.

När presumtionsregeln infördes framhölls att ansvaret för samhällets åtgärder beträffande barn under 15 år som begått brott alltjämt i första hand vilar på socialtjänsten. Regeringens avsikt med presumtionsregelns införande var inte att anlägga ett mer renodlat straffrättsligt synsätt på brott begångna av barn under 15 år. Visserligen innebar lagändringen att även andra intressen, än intresset av att förse socialtjänsten med underlag för deras bedömning av vilka insatser som bör göras för den unga personen, kan beaktas då en utredning inleds med stöd av presumtionsregeln. Trots detta angavs dock att det primära syftet med en utredning av brott som begåtts av barn under 15 år även i fortsättningen skulle vara att klarlägga behovet av sociala insatser. Den grundläggande tanken att behovet av sociala insatser ska vara primärt styrande ansågs inte oförenlig med att fler brott av unga personer utreds eller med

⁴¹ Se SOU 2008:111 s. 127 f.

ett mera uttalat hänsynstagande till andra aspekter, t.ex. målsägandens intresse av att brottet blir utrett.

En utredning enligt 31 § LUL som inletts med stöd av presumtionsregeln bedrivs för att klarlägga omständigheterna kring brottet.⁴² Vad som innefattas i detta är inte närmare berört i förarbeten. Uttrycket bör dock kunna likställas med att "klargöra händelseförloppet", vilket i tidigare förarbeten använts när det gäller utredningar för att bedöma behovet av socialtjänstens insatser (se [avsnitt 9.3](#) nedan). En utredning med stöd av presumtionsregeln rör allvarlig brottslighet där inte sällan andra intressen, såsom t.ex. starka målsägandeintressen, har betydelse för utredningen vid sidan av intresset av att klarlägga behovet av sociala insatser. Det är Utvecklingscentrum Stockholms uppfattning att en utredning som inletts med stöd av presumtionsregeln, så långt det går, bör bedrivas på samma sätt som om det varit fråga om en förundersökning mot en misstänkt person över 15 år. Detta innebär t.ex. att barnets avsikter och motiv, försvårande och förmildrande omständigheter, exempelvis om brottet föregåtts av planering, liksom eventuella ansvarsfrihetsgrunder i förekommande fall bör utredas. En sådan huvudregel ger socialtjänsten förutsättningar att få ett så bra underlag som möjligt för sina bedömningar av behovet av sociala insatser. Vidare är en så fullständig utredning som möjligt nödvändigt i de fall då bevistalan kan aktualiseras. Det kan dock av naturliga skäl med hänsyn till barnets mognadsnivå vara förenat med svårigheter att utreda sådant som barnets insikter och avsikter samt ansvarsfrihetsgrunder beträffande framför allt yngre barn.

9.3 Begäran från socialnämnden

- Utredning ska ge socialnämnden underlag för eventuella insatser.
- Utredningen syftar till att klarlägga händelseförloppet.
- Utredningen bör som huvudregel bedrivas på samma sätt som en förundersökning, dvs. objektiva rekvisit, barnets avsikter och motiv, eventuella ansvarsfrihetsgrunder och försvårande eller förmildrande omständigheter ska utredas.

Vid utredningar som inletts med stöd av 31 § andra stycket LUL, dvs. på begäran av socialnämnden, är syftet med utredningen helt och hållet att ge socialnämnden underlag för att ta ställning till behovet av sociala insatser beträffande barnet.

I äldre förarbeten har det angående utredningens omfattning i dessa fall uttryckts att det för socialnämnden, som ska pröva frågan om eventuella hjälpinsatser med utgångspunkt i en helhetsbedömning av barnets situation,

⁴² Se prop. 2009/10:105 s. 22 och 66.

är tillräckligt att det händelseförlopp i vilket barnet tagit del blir närmare klarlagt. Ställningstaganden till uppsåtsfrågor, brottsrubricering och andra spörsmål av rättslig natur ansågs då som regel vara obehövliga.⁴³

Trots det uttalande ovan kring utredningens omfattning som gjorts i förarbeten är det Utvecklingscentrum Stockholms uppfattning att även utredningar som begärts av socialnämnden som huvudregel bör utredas på samma sätt som en motsvarande förundersökning mot en straffmyndig person, dvs. inkluderat både objektiva rekvisit, barnets avsikter och motiv, förmildrande och försvårande omständigheter och eventuella ansvarsfrihetsgrunder. Det är svårt att se att frågan om t.ex. ett barns insikter, om brottet är planerat, en avsikt att brottet skulle få allvarigare konsekvenser än det faktiskt fått, om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende eller om gärningen har begåtts i nödvärn, inte skulle kunna vara relevant för socialnämnden i deras bedömning av vårdbehovet. Tvärtom bör sådana frågor i allra högsta grad i de flesta fall kunna vara relevanta för att få ett fullgott underlag. En dialog med socialnämnden om utredningens omfattning är i dessa fall dock ändå lämplig så att utredningen inte drivs längre än vad som krävs för att ge socialnämnden fullgott bedömningsunderlag.

I slutänden ankommer det på åklagaren som utredningsledare att bedöma om de åtgärder som vidtas är relevanta och står i proportion till utredningens syfte.

Att utredningen bör bedrivas i princip som en förundersökning är också av vikt för att iaktta objektivitetsplikten som ju gäller även vid utredningar enligt 31 § LUL. En närmare utredning kan vara nödvändig t.ex. för att avgöra om ett barns erkännande vinner stöd av övrig utredning och för att säkerställa att omständigheter som talar för barnets oskuld utreds fullt ut.

9.4 Allmänt eller enskilt intresse

- Samma förutsättningar gäller som för utredningar enligt presumtionsregeln. Utredningen bör alltså så långt det går bedrivas som en motsvarande förundersökning mot straffmyndig person.

Beträffande utredningar som inletts på grund av ett allmänt eller enskilt intresse gäller i stort sett samma förutsättningar som beträffande utredningar som inletts med stöd av presumtionsregeln (se ovan under [avsnitt 9.2](#)). Även i dessa fall bör utredningen i stort sett bedrivas som en motsvarande förundersökning mot en straffmyndig person. Detta innebär att det ofta torde krävas relativt omfattande utredningsåtgärder såsom förhör med målsäganden, vittnen och den unge som kan misstänkas för brottet samt i vissa fall även husrannsakan, brottsplatsundersökning och beslag.

⁴³ Se prop. 1983/84:187 s. 14.

9.5 Övriga grunder

- Utredningar som inletts för att klarlägga om någon över 15 år tagit del i brottet bör bedrivas så länge det finns behov av att hålla förhör eller vidta andra utredningsåtgärder mot det misstänkta barnet.
- Utredning för att söka efter gods bör avslutas så snart syftet är uppnått.

Beträffande övriga grunder enligt 31 § LUL, såsom eftersökande av gods eller för att ta reda på om någon över 15 år varit delaktig i brottet, är syftet med utredningen begränsat. Om en utredning har inletts i syfte att ta reda på om någon straffmyndig har varit delaktig i brottet bör utredningen bedrivas så länge det finns behov av att höra eller vidta andra utredningsåtgärder beträffande det misstänka barnet under 15 år för att utreda de straffmyndigas delaktighet. Därefter bör utredningen avslutas. Se mer om förfarandet i parallella utredningar i [kapitel 4](#) ovan.

Utredningar som inletts för att eftersöka gods har ett naturligt avgränsat syfte och kan avslutas så snart detta syfte uppnåtts, vilket innebär att det kan räcka med något eller några enstaka förhör och att eventuella husrannsakingar kunnat genomföras.

10 Tvångsmedel

I detta kapitel behandlas i vilken utsträckning straffprocessuella tvångsmedel kan användas mot en person som är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått brott samt i vilken utsträckning tvångsmedel som får användas mot den som inte är misstänkt kan användas inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL.

Se även **checklista** för joursituationer i [bilaga 1](#).

10.1 Den rättsliga regleringen

- Möjligheten att använda straffprocessuella tvångsmedel mot en misstänkt person under 15 år är uttömmande reglerad i 36 f § LUL.
- Övriga tvångsmedel som får användas oberoende av misstanke får dock användas mot såväl vuxna som någon under 15 år som inte är misstänkt för brott, om tvångsmedlet nämns i 32 § LUL (se [avsnitt 10.7](#) nedan).

Möjligheten att använda tvångsmedel mot ett barn under 15 år som är misstänkt för brott är begränsad och är uttömmande reglerad i 36 f § LUL. Bestämmelsen innebär att andra tvångsmedel inte får förekomma mot den som kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått brott.

I 36 f § LUL anges följande:

Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som finns angivna i

1. denna lag,
2. 23 kap. 7–9 a §§ RB, eller
3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under 15 år.

Bestämmelsen i 36 f § LUL tar endast sikte på tvångsmedel mot *brottsmisstänkta* barn.⁴⁴ I rättegångsbalken finns det vissa tvångsmedel som får användas oberoende av misstanke, t.ex. hämtning till förhör i 23 kap. 7 § RB som även är tillämplig på vittnen eller målsäganden och avspärning i 27 kap. 15 § RB. Sådana tvångsmedel får i förekommande fall användas såväl mot vuxna som mot ungdomar eller barn under 15 år som inte är misstänkta för

⁴⁴ Se prop. 1983/84:187 s. 22 då bestämmelserna om hämtning och medtagande till förhör uttryckligen gjordes tillämpliga även beträffande misstänkta. Jfr också rubriken till 31–38 §§ LUL.

brott inom ramen för en förundersökning och i viss mån i en utredning enligt 31 § LUL.⁴⁵ Se nedan i [avsnitt 10.7](#).

Det är viktigt att observera att tvångsmedel mot ett barn ska användas restriktivt och med beaktande av åtaganden enligt internationella konventioner som Sverige tillträtt, såsom t.ex. Barnkonventionen.⁴⁶

10.2 Hämtning och medtagande till förhör

- Hämtning och medtagande till förhör är tillämpligt på en misstänkt person under 15 år.
- Hämtning till förhör av barn ska tillämpas restriktivt.
- Hämtning i skolan bör undvikas. Om så måste ske bör uniformerad polispersonal inte användas.

Av hänvisningen i 32 § LUL följer att bestämmelserna om hämtning och medtagande till förhör i 23 kap. 7–8 §§ RB har gjorts tillämpliga även beträffande de som är under 15 år. Vidare är bestämmelserna om skyldigheten att kvarstanna för förhör i 23 kap. 9 § RB och möjligheten att beslagta elektronisk kommunikationsutrustning i 23 kap. 9 a § RB tillämpliga.⁴⁷ Bestämmelserna gäller både för de som är misstänkta för brott och andra förhörspersoner, såsom vittnen eller målsägande.

Av förarbeten framgår att tillämpningen när det gäller barn bör ske med hänsynstagande till barnets ålder och mognad och med stor restriktivitet. Hämtning till förhör bör så långt som möjligt undvikas. Måste en sådan åtgärd vidtas är det viktigt att det sker på ett diskret sätt och med den hänsyn som förhållandena påkallar. Hämtning av uniformerad polis eller på ställe där uppmärksamhet kan väckas bör endast ske i undantagsfall.⁴⁸ Hämtning till förhör bör inte ske i skolan om inte mycket speciella skäl föreligger. Medtagande till förhör kan ske om den som är misstänkt anträffas på en brottsplats inte kan identifieras omedelbart. I övriga fall bör ett medtagande ske endast om det finns risk för att barnet undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar utredningen.⁴⁹ Beträffande medtagande till förhör bör noteras att detta är ett polisiärt beslut som åklagare inte fattar.

Skäl att hämta ett barn i skolan för förhör skulle kunna aktualiseras om utredningen rör brott av mycket allvarlig beskaffenhet där kollusionsfaran är

⁴⁵ Se Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, 3 uppl., s. 782.

⁴⁶ Se RättsPM 2013:7 Unga lagöverträdare och barnkonventionen.

⁴⁷ Beträffande reglerna om kvarstannande, se [avsnitt 5.1.4](#) ovan om reglerna kring förhör under utredningen.

⁴⁸ Se avsnitt 5.1.2 ovan och allmänna bestämmelser i 23 kap. 4 § andra stycket RB till vilka 32 § LUL hänvisar. Jfr JO 1999/2000 s. 78 och JO 2007/08 s. 467 och 470. Beträffande hämtning till förhör av barn se också JO 2001/02 s. 51.

⁴⁹ Se prop. 1983/84:187 s. 22.

stor och åtgärden brådskar. Sådan hämtning ska dock ske på ett diskret sätt så att det inte väcker onödig uppmärksamhet. Att använda uniformerad polispersonal får i det närmaste anses uteslutet. I vissa fall kan det finnas skäl för åklagaren att i direktiv lämna närmare anvisningar om hur hämtningsbeslutet ska verkställas.⁵⁰

10.3 Gripande och kvarhållande

- Envar får gripa en misstänkt person under 15 år på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen för brott med fängelse i straffskalan.
- Sedan gripandet hävts får ett misstänkt barn hållas kvar under maximalt tre timmar för att överlämnas till vårdnadshavare, socialtjänsten eller annan lämplig person om åklagare anser att barnet fortfarande är skäligen misstänkt. Beslut fattas av Polismyndigheten.
- Ett misstänkt barn får aldrig tas i förvar eller placeras i arrest.

Gripande av den som är under 15 år regleras i 35 § första stycket LUL. Där framgår att om någon före 15 års ålder har begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas den unge på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen får han eller hon gripas av envar. Om en enskild person har gripit den unge, ska denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Polismyndigheten eller åklagaren ska enligt 35 § andra stycket LUL omedelbart besluta om den unge ska frigges eller hållas kvar för förhör. Med "hållas kvar för förhör" tycks lagstiftaren mena skyldigheten att kvarstanna för förhör enligt 23 kap. 9 § RB. Kvarhållande kan övervägas om förhör i närvaro av vårdnadshavare, socialtjänst och eventuellt juridiskt biträde går att ordna efter frigivning. Med hänsyn till att möjligheterna att praktiskt kunna ordna detta inom de tidsfrister som gäller (se [avsnitt 5.1.4](#)) är högst begränsade bör kvarhållande för förhör i en sådan situation sällan aktualiseras i praktiken. Förhör förutsätter även att utredning enligt 31 § LUL har inletts eller att förhör kan hållas med stöd av 34 § tredje stycket LUL (se [avsnitt 3.3.3](#)). Kvarhållande enligt 35 § andra stycket LUL är inte ett tvångsmedelsbeslut som formellt fattas av åklagare.

Observera att den som är under 15 år aldrig får tas i förvar eller sättas i arrest, se [avsnitt 5.1.4](#).

Om åklagaren efter beslut att häva gripandet anser att barnet fortfarande är skäligen misstänkt för brott får han eller hon hållas kvar enligt 14 § LUL, dvs. för att skyndsamt kunna överlämnas till föräldrarna, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Beslut om sådant kvarhållande fattas av Polismyndigheten.⁵¹ Kvarhållande får dock bara ske under högst tre timmar och räknas antingen från

⁵⁰ Se bl.a. JO 1999/2000 s. 91 och 105, jfr. JO 2012/13 s. 165.

⁵¹ Se Clevesköld m.fl., a.a., s. 76.

åklagares eller Polismyndighetens beslut att häva gripandet och frige den unge eller, om den unge medtagits till förhör, från det att förhöret avslutats. Det kan noteras att om förhör har hållits efter att ett gripande hävts enligt ovan har socialnämnden och vårdnadshavare i allmänhet kallats och varit närvarande under förhöret, varför ett beslut om kvarhållande efter ett sådant förhör i praktiken inte kommer att aktualiseras.

Gällande skyldigheten för någon under 15 år att kvarstanna för förhör, se ovan under [avsnitt 5.1.4](#).

10.4 Beslag, husrannsakan, kroppsvisitation, fotografi och fingeravtryck

- Beslag, husrannsakan, kroppsvisitation och tagande av fotografi eller fingeravtryck får beslutas avseende en misstänkt person under 15 år om det finns *särskilda skäl*.
- Kravet på särskilda skäl indikerar en restriktiv tillämpning.
- Fotografier och fingeravtryck av misstänkt person under 15 år får endast användas för utredning av det aktuella brottet.

Om någon är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott får beslag, husrannsakan, kroppsvisitation beslutas mot, samt fotografi eller fingeravtryck tas av, honom eller henne. En förutsättning för sådant beslut är att det finns särskilda skäl. Regleringen finns i 36 § LUL och anger att bestämmelserna i 23 kap. 9 a §, 27 kap. och 28 kap. RB är tillämpliga.

Av kravet på särskilda skäl följer att tillämpningen av tvångsmedlen ska vara restriktiv. För att uppnå särskilda skäl bör det i allmänhet föreligga misstanke om allvarigare brottslighet eller brottslighet av större omfattning. När det gäller beslag kan ett särskilt skäl vara att förverkande av föremålet kan komma ifråga.⁵²

Genom bestämmelsen ska det vara möjligt att t.ex. besluta om husrannsakan för att möjliggöra beslag av stöldgods som kan ha åtkommit genom brott eller för att efterforska en misstänkt person under 15 år för hämtning till förhör.

Ett beslut om beslag som fattats av åklagare kan prövas av rätten enligt bestämmelserna i 27 kap. RB. Av 36 § andra stycket LUL framgår att det som sägs i 27 kap. 7–8 §§ RB om åtal och verkan av att åtal inte väcks istället ska avse bevistalan och talan om förverkande och verkan av att sådan talan inte väcks. Detta innebär att rätten, om den prövat och fastställt åklagarens beslut om beslag, ska sätta ut en viss tid inom vilken antingen bevistalan eller talan om förverkande ska väckas där frågan om förverkande slutligt kan

⁵² Se prop. 1983/84:187 s. 29.

prövas. Väcker åklagaren inte endera bevistalan eller talan om förverkande, eller begär förlängning, inom den angivna fristen ska beslaget hävas enligt 27 kap. 8 § RB.

Möjligheten till kroppsvisitation i syfte att söka efter elektronisk kommunikationsutrustning som ska omhändertas enligt 23 kap. 9 a § RB inför förhör är också tillämplig på personer under 15 år som misstänks ha begått brott. Beslut om detta fattas av polisen.

Bestämmelsen om tagande av fotografi och fingeravtryck av en person som är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott infördes för att möjliggöra s.k. daktning även då någon misstänkt person är under 15 år. Även i dessa utredningar kan det finnas behov av att använda fotokonfrontation för att kunna identifiera gärningspersoner eller för att kunna avskrivna utredningar mot personer som felaktigt utpekats som gärningspersoner. Fotografier och fingeravtryck som tagits av misstänkta personer under 15 år får dock enbart användas för utredning av det aktuella brottet⁵³ och inte för framtida identifiering.⁵⁴

För att verkställa beslut om kroppsvisitation får en person under 15 år hållas kvar för ändamålet i högst tre timmar.

10.5 Förverkande mot personer under 15 år

- Förverkandelagen är tillämplig vid utredning enligt 31 § LUL, vilket innebär att åklagare kan ta beslut om förverkande i många fall precis som vid förundersökning. I andra fall ska talan om förverkande väckas.
- Direktförverkande enligt 27 kap. 14 a § RB är tillämpligt även beträffande personer under 15 år.
- Om beslutet ska delges med vanlig delgivning ska delgivningskvitto skickas till och undertecknas av vårdnadshavarna.

Precis som vid förundersökning mot en straffmyndig person kan frågan om förverkande av beslagtagnen egendom aktualiseras under en utredning enligt 31 § LUL, t.ex. föremål som använts som hjälpmedel vid brott eller som kan befaras komma till brottslig användning. Som framgått ovan finns det en möjlighet att inleda en utredning enligt 31 § tredje stycket 2 LUL enbart för detta syfte.

Eftersom åtal aldrig kan bli aktuellt kan frågan om förverkande inte prövas i samband därmed när det gäller förverkande mot någon misstänkt under 15 år. Vid förfarandet är lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (förverkandelagen) tillämplig även beträffande någon som är

⁵³ Se prop. 2005/06:165 s. 118 f.

⁵⁴ Detta har reglerats genom ett undantag i 4 kap. 12 § fjärde stycket polisdatalagen (2010:361).

under 15 år, vilket innebär att åklagare i många fall kan ta beslut om förverkande. Så är fallet om inte värdet av det som ska förverkas uppgår till betydande belopp eller om det annars finns särskilda skäl som gör att frågan ska prövas av rätten (se 3 § förverkandelagen). Om åklagare inte kan ta beslut om förverkande ska talan om förverkande väckas vid tingsrätten enligt bestämmelsen i 2 § förverkandelagen.⁵⁵

Prövningen enligt 3 § förverkandelagen kan göras enligt samma principer som för en straffmyndig person. Enbart det faktum att egendomen ska förverkas från någon under 15 år kan inte anses utgöra sådana särskilda skäl som skulle utgöra hinder för att åklagare prövar frågan om förverkande.

Här kan särskilt uppmärksammas att möjligheten till s.k. direktförverkande är tillämpligt även beträffande personer under 15 år. Förfarandet regleras i 27 kap. 14 a § RB som ger möjlighet att ta föremål i beslag som skäligen kan antas vara förverkat enligt 36 kap. 3 § BrB utan att det finns ett samband med något brott. Den utgör alltså ett undantag från den allmänna principen att tvångsmedel enligt 24–28 kap. RB inte får användas utan att en förundersökning har inletts.⁵⁶ Beslag enligt bestämmelsen får alltså tillämpas oberoende av misstanke. Eftersom 36 f § LUL endast gäller brottsmisstänkta barn⁵⁷ utgör den bestämmelsen inte något hinder mot beslag enligt 27 kap. 14 a § RB även mot personer under 15 år. Det beslagtagna kan förverkas enligt bestämmelserna i förverkandelagen.⁵⁸

Beslut om förverkande enligt förverkandelagen meddelas skriftligen och den som drabbas av beslaget ska på sedvanligt sätt ges möjlighet att anmäla missnöje. Om så sker kan åklagaren väcka talan om förverkande av egendomen. Regler om delgivning av beslut om förverkande finns i 4 § förverkandelagen. Understiger värdet en tiondel av prisbasbeloppet kan delgivning ske genom anslag. I de fall vanlig delgivning blir aktuellt ska delgivningskvittot undertecknas av vårdnadshavare, eftersom den som drabbas av beslaget är under 15 år.

⁵⁵ Vid rättens prövning av förverkande mot den som är under 15 år ska en särskild skälighetsprövning göras enligt 36 kap. 13 § BrB.

⁵⁶ Se Fitger, Kommentaren till 27 kap. 14 a § RB, Zeteo 2017-12-05, se också nedan om förundersökningskravet under [avsnitt 10.7](#).

⁵⁷ Se ovan under [avsnitt 10.1](#).

⁵⁸ Se Lindberg, a.a., s. 385.

10.6 Kroppsbesiktning

10.6.1 Kroppsbesiktning enligt 36 a § LUL vid presumtionsregeln

- Kroppsbesiktning kräver skälig misstanke om brott enligt presumtionsregeln.
- Åtgärden ska vara av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.
- Mindre ingripande åtgärder ska alltid övervägas innan beslut.
- Kroppsbesiktning bör kunna fattas om åklagaren bedömer att tvångsmedlet kan ge ett resultat som tydligt kan bidra till att leda utredningen framåt.
- Kvarhållande för att verkställa beslutet får ske i 3+3 timmar.

Möjligheten till kroppsbesiktning vid misstanke om allvarlig brottslighet regleras i 36 a § LUL. Kroppsbesiktning får beslutas om någon är *skäligen misstänkt* för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till sådant brott. En förutsättning är att kroppsbesiktning är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. I fråga om brottets svårhetsgrad korreponderar alltså tillämpningsområdet för kroppsbesiktning med när en utredning kan inledas med stöd av presumtionsregeln.

Barn i den aktuella åldern befinner sig i en känslig period av sin utveckling och ett särskilt hänsynstagande till den personliga integriteten har därför ansetts motiverad. Med hänsyn till detta har möjligheten till kroppsbesiktning begränsats endast till sådan särskilt allvarlig brottslighet som omfattas av presumtionsregeln.

Möjligheten till kroppsbesiktning vid utredningar som inletts med stöd av presumtionsregeln finns för att sådana utredningar ska kunna bedrivas så effektivt och med så hög kvalitet som möjligt. Kroppsbesiktning kan vara ett verkningsfullt tvångsmedel för att klarlägga omständigheterna kring ett brott som ett barn är misstänkt för, t.ex. för att en jämförelseanalys av DNA ska kunna genomföras.

Kravet på att åtgärden ska vara av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet innebär att åtgärden bör användas restriktivt och endast efter noggrant övervägande. Det ska vara fråga om väsentliga omständigheter som kan klarläggas genom åtgärden och vad som kan vinnas genom en kroppsbesiktning får i princip inte vara åtkomligt med andra mindre ingripande metoder. Först om det kan konstateras att utredningen i princip inte kan föras framåt med andra medel och det finns skäl att räkna med att kroppsbesiktningen, ensam eller i förening med andra åtgärder, kan klarlägga

omständigheterna kring brottet bör åtgärden komma ifråga. Proportionalitetsprincipen ska också beaktas, varvid särskild vikt ska läggas vid att det är fråga om ett barn och hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad.⁵⁹

Det bör särskilt noteras att bestämmelsen, till skillnad från de flesta andra bestämmelser gällande utredningar mot misstänkta personer under 15 år i LUL, innehåller en gradering av misstanken. För beslut om kroppsbesiktning krävs *skälig misstanke*. För att inleda en utredning enligt presumtionsregeln fordras dock inte mer än att en person *kan misstänkas* för att ha begått brott. Åklagare måste ta i beaktande att bestämmelsen om kroppsbesiktning i detta avseende inte helt korresponderar med bestämmelsen om när en utredning kan inledas med stöd av presumtionsregeln.

Det är givetvis svårt att som åklagare helt kunna förutspå vilket resultat ett beslut om kroppsbesiktning kommer att få för utredningen. Andra mindre ingripande metoder att nå samma resultat ska givetvis alltid övervägas innan åklagare fattar beslut om kroppsbesiktning. När det gäller brott enligt presumtionsregeln rör det sig dock regelmässigt om allvarlig brottslighet. Ett beslut om kroppsbesiktning bör kunna fattas om åklagaren sedan mindre ingripande metoder övervägts och utslutits, bedömer att tvångsmedlet kan ge ett resultat som tydligt kan bidra till att leda utredningen framåt.

Kroppsbesiktning kan bestå av olika åtgärder och graden av integritetsintrång skiljer sig mycket åt mellan de olika åtgärderna. Exempelvis är en undersökning av kroppens håligheter givetvis många gånger långt mycket mer integritetskränkande än ett salivprov för DNA. Vilken åtgärd ett beslut om kroppsbesiktning avser är därför något åklagaren har att beakta vid proportionalitetsbedömningen.

10.6.2 Kroppsbesiktning enligt 36 b § LUL vid misstanke om bruk av narkotika

- För beslut om kroppsbesiktning för drogtest enligt 36 b § LUL krävs *dels skälig misstanke* om bruk av narkotika *dels* att testet *kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser*.
- Beslut fattas av åklagare.
- Försök att kontakta socialtjänsten bör ha gjorts innan beslut om kroppsbesiktning tas.
- Något utöver brottsmisstanken måste ha framkommit vid samtal med barnet, kontakt med vårdnadshavare eller socialnämnden som ger stöd för att ett prov taget med tvång kan antas vara nödvändigt.
- Har socialtjänsten inte kunnat nå tas beslutet som separat tvångsmedelsbeslut utanför en utredning med stöd av 34 § LUL. Har utredning inletts

⁵⁹ Se prop. 2009/10:105 s. 49 f.

med stöd av 31 § andra stycket LUL tas beslutet inom ramen för utredningen.

- Socialnämnden och vårdnadshavare ska som huvudregel underrättas om resultatet.
- Kvarhållande för att verkställa beslutet får ske i 3+3 timmar.

Enligt 36 b § LUL kan beslut om kroppsbesiktning fattas om någon är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder olovligen ha brukat narkotika.

Kroppsbesiktningen får endast bestå i tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov. Beslut fattas av åklagare.

För ett beslut om kroppsbesiktning på denna grund krävs att två rekvisit är uppfyllda. Det ska finnas en *skälig misstanke* om ringa narkotikabrott genom eget bruk. Vidare ska drogtestet också *antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende barnet*.

I [bilaga 2](#) finns en **checklista** som kan användas innan ett beslut om kroppsbesiktning enligt 36 b § LUL fattas.

10.6.2.1 Underlaget vid beslut

Socialtjänstens medgivande behövs inte inför ett beslut om kroppsbesiktning för drogtest, vilket har motiverats med att drogtestar i många fall aktualiseras under kvällar och helger då det kan vara svårt att komma i kontakt med socialtjänsten. Detta innebär dock inte att ett drogtest ska kunna tas utan hänsynstagande till vilka behov socialtjänsten har av ett sådant prov för att kunna bedöma behovet av insatser för barnet. Detta har uttryckts i lagtext genom att kroppsbesiktning ska fattas om det "kan *antas* vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser" och innebär att åklagaren inför ett beslut ska göra en förhandsbedömning av om socialtjänsten för detta syfte kan ha behov av provet eller inte. Förarbetena till bestämmelsen ger uttryck för ett stort mått av restriktivitet genom att tvångsvisa drogtestar ska användas med urskiljning och att det aldrig får bli fråga om rutinmässiga tester i repressivt syfte. Där anges att ett drogtest endast får tas efter noggrant övervägande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet, t.ex. den situation man funnit den unge misstänkt påverkad i, vad som framkommit vid förhör med den unge och de uppgifter vårdnadshavare lämnar om den unges situation. Vårdnadshavarna ska kallas till förhör med den unge inför beslut om kroppsbesiktning.⁶⁰ Förarbetsuttalandena kan tolkas så att förhör med det misstänkta barnet, vid vilket vårdnadshavarna ska närvara, ska hållas *innan* beslut om kroppsbesiktning fattas och det uttrycks i förarbetena att barnet i praktiken normalt måste tas med till en polisstation för förhör samt drogtest och för att vårdnadshavarna ska kunna kontaktas och närvara vid förhöret.⁶¹

⁶⁰ Se prop. 2009/10:105 s. 58.

⁶¹ Se prop. 2009/10:105 s. 59.

Det underlag som lagstiftaren förutsätter att åklagaren ska ha för att kunna fatta ett beslut är dock i praktiken många gånger inte möjligt att få fram. Det beror på att polisen utan kroppsbesiktningsbeslutet har begränsade möjligheter att ta med barnet för förhör och provtagning samt att det i praktiken sällan är möjligt att hålla förhör med den unga personen på platsen. Förutsättningarna för polisen att tillämpa medtagande för förhör är i många fall begränsade eftersom det förutsätter att brottet har begåtts i direkt anslutning till anträffandet. Av 28 kap. 13 a § tredje stycket RB (till vilken 36 e § LUL hänvisar) får en polisman ta med den som ska kroppsbesiktigas till den plats där åtgärden ska genomföras. En sådan rätt uppkommer dock först *efter* att beslutet om kroppsbesiktning är fattat.

Vid bedömningen av om provet kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser ska en samlad bedömning göras av barnets och vårdnadshavarnas uppgifter samt övriga omständigheter. Av relevans för bedömningen kan vara den situation man funnit barnet misstänkt narkotikapåverkad i eller att det anträffats misstänkt narkotika på barnet. Omständigheter som talar för ett drogtest kan vara att det står klart att barnet, oavsett om det erkänner eller förnekar bruk, inte självt är intresserad av någon kontakt med socialtjänsten eller att barnet saknar adekvat stöd av sina vårdnadshavare. Om det framgår att vårdnadshavarna är medvetna om barnets missbruk och det pågår en vårdinsats, t.ex. genom deltagande i ett frivilligt program mot narkotikamissbruk, talar det mot att ett drogtest tas. Att barnet förnekar bruk av narkotika är en omständighet som kan tala för att ett prov är nödvändigt. Ett förnekande av narkotikabruk kan dock vara av mindre betydelse om barnet relativt nyligen lämnat positivt provsvar på ett narkotikatest inom ett frivilligt vårdprogram. Andra exempel på när ett prov kan antas vara nödvändigt är då barnet förnekar bruk och vårdnadshavarna, som i och för sig är engagerade i sitt barn, förlitar sig på detta och misstror de uppgifter om barnets missbruk som socialtjänsten eller polisen lämnar.⁶²

Förarbetsuttalandena ger alltså uttryck för att åklagaren ska ha ett underlag som består av mer än vad som kan framkomma enbart av polisens iakttagelser vid anträffandet av barnet.

Om förhör med det misstänkta barnet och vårdnadshavare inte har hållits innan åklagaren kontaktas kan följande rekommendationer ges om vad som krävs för att åklagaren ska kunna göra denna förhandsbedömning i enlighet med vad lagstiftaren har gett uttryck för i förarbetena:

- Även om det kan vara svårt att nå socialtjänsten under vissa tider på dygnet så bör åklagaren ändå innan beslut fattas se till att det gjorts försök att komma i kontakt med socialtjänsten för att inhämta deras synpunkter på behovet av utredning och kroppsbesiktning. Kan socialtjänsten nås och har de gjort bedömningen att ett prov behövs är detta tillräckligt för beslut, förutsatt att skäligen misstanke är uppnådd, eftersom

⁶² Prop. 2009/10:105 s. 72.

det nästan aldrig finns skäl att ifrågasättas socialtjänstens bedömning.

- Om socialtjänsten inte har kunnat nås, eller om de nåtts men inte har någon uppfattning i frågan om behovet av insatser⁶³, måste uppgifter från det misstänkta barnet och vårdnadshavarna, tillsammans med polisens iakttagelser från platsen ligga till grund för bedömningen.
- Vissa uppgifter kan polisen få från det misstänkta barnet vid samtal i samband med anträffandet.⁶⁴ Det är dock viktigt att notera att försiktighet är påkallad när det gäller att prata med barnet eftersom något regelrätt förhör med barnet i detta skede inte är möjligt.
- Åklagaren bör säkerställa att kontakt tas med vårdnadshavare för att från dem inhämta uppgifter om eventuella vårdinsatser och kännedom om tidigare missbruk. Sådana uppgifter bör kunna inhämtas via telefon från platsen för anträffandet.
- För ett beslut om kroppsbesiktning bör krävas att något utöver iakttagelserna vid anträffandet har framkommit vid samtal med barnet och/eller vårdnadshavarna som ger positivt stöd för bedömningen att ett prov under tvång kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser.

10.6.2.2 *Beslutshandlingen*

Eftersom tidpunkten på dygnet kan vara avgörande för om socialtjänstens syn på behovet av utredning och beslut om kroppsbesiktning för drogtest har kunnat inhämtas eller inte kan beslutet om kroppsbesiktning i vissa fall tas inom ramen för en utredning som inleds med stöd av 31 § andra stycket LUL och i andra fall innan en utredning har inletts.

Har socialtjänstens begäran om utredning inte kunnat hämtas in, men beslut om kroppsbesiktning kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser, fattas ett beslut om kroppsbesiktning som ett självständigt tvångsmedelsbeslut utan att någon utredning har inletts. Beslutet om kroppsbesiktning och förhör med den som kan misstänkas fattas då med stöd av de åtgärder som enligt 34 § LUL kan vidtas innan socialnämnden har begärt att en utredning ska inledas. Detta förfarande aktualiseras främst i journalsituationer.

Har socialnämnden redan begärt en utredning enligt 31 § andra stycket LUL så fattas beslutet om kroppsbesiktning dock inom ramen för utredningen. En utredning om ringa narkotikabrott är en sådan utredning som är av enkel beskaffenhet och som därför kan ledas av polisen (se [avsnitt 5.1.1](#) ovan om

⁶³ Så kan vara fallet om det endast är socialjouren som kan nås vid tillfället och de inte har någon tidigare kännedom om barnet.

⁶⁴ Se 15 § andra meningen FUK som anger att frågor kan ställas till barnet som oundgängligen behövs för att klarlägga om barnet har begått brottet.

undersökningsledningen). Om beslutet om kroppsbesiktning har fattats inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL kan åklagaren därför efter beslutet om kroppsbesiktning återföra ledningen av utredningen till polisen.

10.6.2.3 *Underrättelser efter provtagning*

När provet är taget bör socialnämnden omedelbart underrättas om detta. Har socialnämnden närvarat vid provtagningen eller vid förhöret inför provtagningen är en underrättelse av naturliga skäl obehövlig. I övriga fall sker underrättelsen i praktiken i samband med den underrättelse till socialnämnden om brottsmisstanken som ska göras enligt 34 § LUL.

Enligt 36 b § tredje stycket LUL ska socialnämnden och vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge omedelbart underrättas om resultatet av ett drogtest. Underrättelse till vårdnadshavarna får dock underlåtas om det finns särskilda skäl (se [avsnitt 7.2](#) ovan avseende vad som kan utgöra särskilda skäl). Det kan noteras att det är en polisiär fråga att se till att underrättelser sker efter provtagning i enlighet med ovanstående.

10.6.3 **Kvarhållande och övriga regler kring verkställighet av kroppsbesiktning**

Vid båda formerna av kroppsbesiktning får enligt 36 c § LUL den som ska kroppsbesiktigas hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar och, om det finns synnerliga skäl, i ytterligare tre timmar. Tiden för transport av den som ska kroppsbesiktigas räknas in i denna tid. Med synnerliga skäl avses t.ex. att en läkare eller sjuksköterska som ska verkställa kroppsbesiktningen inte kan genomföra den inom tre timmar.⁶⁵ Så skulle exempelvis kunna vara fallet om rättsläkare bedöms vara nödvändig för att genomföra undersökningen och en sådan kan behöva resa en längre sträcka till platsen för undersökningen eller om en transport av den som kan misstänkas till en rättsläkarstation är nödvändig.

I 36 d § LUL anges vem som får verkställa och bevittna en kroppsbesiktning av ett barn. Endast en läkare, legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge får verkställa eller bevittna en kroppsbesiktning, såvida det inte gäller kroppsbesiktning som enbart innebär blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys då även någon av motsatt kön kan verkställa eller bevittna åtgärden.

I 36 e § LUL anges vilka regler i rättegångsbalken som är tillämpliga.

⁶⁵ Se Clevesköld m.fl., a.a., s. 80.

10.7 Tvångsmedel mot den som inte är misstänkt inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL

- Tvångsmedel som får användas oberoende av misstanke kan användas mot annan än misstänkt inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL om tvångsmedlet nämns i 32 § LUL.
- Tvångsmedel som inte hänvisas till i 32 § LUL kan endast användas inom ramen för en parallellt bedriven förundersökning.
- Avspärning kan inte användas om åtgärden riktar sig mot ett brottsmisstänkt barn under 15 år. Avspärning i andra fall är endast möjligt inom ramen för en parallell förundersökning.

En förutsättning för att tvångsmedel som får användas mot envar ska kunna användas mot annan än misstänkt inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL är att tvångsmedelsbestämmelsen tas upp i 32 § LUL om vilka bestämmelser i rättegångsbalken som får tillämpas. Bestämmelserna om medföljande, medtagande, hämtning till förhör och kroppsvisitation för att lämna ifrån sig elektronisk kommunikationsutrustning i 23 kap. 7–9 a §§ RB är därför tillämpliga beträffande annan än misstänkt i en utredning enligt 31 § LUL förutsatt att sådana särskilda skäl finns som krävs för sådana beslut.

Övriga tvångsmedel i rättegångsbalken som är tillämpliga på envar kan dock inte användas inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL eftersom sådana beslut förutsätter att beslutet kan fattas med stöd av rättegångsbalken vilket, i likhet med andra straffprocessuella tvångsmedel, som huvudregel förutsätter att en förundersökning pågår, eller inleds i och med tvångsmedelsbeslutet.⁶⁶ Detta innebär exempelvis att det inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL inte går att fatta beslut om husrannsakan för att verkställa ett beslut om hämtning till förhör av ett vittne eftersom husrannsakan bestämmelsen i 28 kapitlet RB inte nämns i 32 § LUL.

Som exempel kan också nämnas bestämmelsen i 27 kap. 15 § RB om avspärning som är tillämpligt oavsett misstanke. Eftersom avspärning inte nämns i 36 f § får åtgärden inte ske om avspärningen riktas mot ett brottsmisstänkt barn under 15 år. De platser som inte får avspärras är främst det brottsmisstänkta barnets bostad. Det kan dock vara aktuellt med avspärning av andra platser, exempelvis en brottsplats utomhus eller en målsägares bostad. En avspärning kan då inte anses företas *mot misstänkt som är under 15 år* och regleringen i 36 f § LUL hindrar då i och för sig inte ett beslut om avspärning. Eftersom bestämmelsen om avspärning inte räknas upp i 32 § LUL förutsätter ett sådant tvångsmedelsbeslut dock att en förundersökning

⁶⁶ Se Lindberg, a.a., s. 6 ff. Där framgår att endast ett fåtal undantag finns från förundersökningskravet. Observera dock att beslag enligt 27 kap. 14 a § RB utgör ett undantag från förundersökningskravet och att beslag enligt den bestämmelsen och förverkande enligt 36 kap. 3 § BrB är tillämplig även beträffande personer under 15 år, se ovan [avsnitt 10.5](#) och Lindberg, a.a., s. 385.

pågår eller inleds. Tvångsmedlet får därför inte heller användas mot annan än misstänkt om utredningen bedrivs enligt 31 § LUL. Endast i sådant fall då det finns skäl att ha en förundersökning parallellt med utredningen enligt 31 § LUL kan avspärning som företas mot annan än misstänkt beslutas om det kan ske inom ramen för den förundersökningen.⁶⁷

⁶⁷ Eftersom avspärning ofta aktualiseras i ett tidigt skede i en utredning kan beslutet många gånger redan ha fattats inom ramen för en inledd förundersökning med okänd misstänkt, varför frågan kan ha begränsad betydelse i praktiken.

11 Frågor kring avslutande av en utredning enligt 31 § LUL

I detta kapitel behandlas frågor som rör avslutande av en utredning. Regler kring vem som ska ta del av materialet från en utredning berörs. Vidare beskrivs den praktiska hanteringen av avslut i Cåbra, val av beslutsmotiveringar och frågor om extern kommunikation kring avslutad utredning.

11.1 Vem får ta del av material från en avslutad utredning?

- Utredningsprotokollet ska alltid skickas till socialnämnden efter avslutad utredning.
- Ett misstänkt barn under 15 år har samma rätt till insyn i utredningen som en misstänkt person har i en förundersökning.
- När utredningen avslutats har det misstänkta barnet, vårdnadshavarna och eventuellt juridiskt biträde rätt att ta del av vad som framkommit vid utredningen.
- Åklagaren avgör i vilken form insynsrätten ska tillgodoses. I många fall kan protokollet skickas till det misstänkta barnet, vårdnadshavare och eventuellt juridiskt biträde. Andra sätt att tillgodose insynsrätten bör användas när det är lämpligare.
- Endast om bevis talan väcks har det misstänkta barnet, vårdnadshavare och juridiskt biträde rätt till kopior av utredningsmaterialet.
- Målsägandens begränsade rätt att ta del av utredningen regleras i 35 kap. 8 § andra stycket 3 OSL.

11.1.1 Socialtjänstens rätt att ta del av utredningen

Av 37 § LUL följer att när en utredning enligt 31 § LUL har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden. Detta gäller i samtliga fall och alltså oberoende av på vilken grund utredningen har inletts.

11.1.2 Misstänkts och vårdnadshavares rätt att ta del av utredningen

Någon tydlig reglering finns inte i LUL beträffande misstänkts och vårdnadshavares rätt att ta del av utredningsprotokollet. Genom lagändringar som trädde i kraft den 1 april 2017 har dock ett misstänkt barn under 15 år samma rätt till insyn i en utredning enligt 31 § LUL som en straffmyndig har

i en förundersökning. Detta framgår genom de hänvisningar som gjorts i 32 § LUL till att bestämmelserna i 23 kap. 18–19 och 21–21 d §§ RB *i tillämpliga delar* gäller även i utredningar enligt 31 § LUL (se [avsnitt 5.1.3](#) ovan).

Reglerna innebär att den som kan misstänkas, hans eller hennes vårdnadshavare och i förekommande fall juridiskt biträde har samma rätt till partsinsyn i en utredning enligt 31 § LUL som en misstänkt har i en förundersökning. De har därmed rätt att efter att utredningen har slutförts ta del av det som har förekommit vid utredningen. Rätten till insyn bör därför endast kunna begränsas med stöd av reglerna i 10 kap. 3 § OSL. Bestämmelsen i 23 kap. 21 a § RB som reglerar rätten för en misstänkt person och försvararen att *sedan åtal väckts* få kopior av utredningsmaterialet ska genom hänvisningen i 32 § LUL gälla *i tillämpliga delar*. Eftersom åtal aldrig kan bli aktuellt i utredningar enligt 31 § LUL får detta tolkas som att rätten att få kopia av materialet gäller först sedan eventuell bevistalan väckts.

För att ett misstänkt barn ska kunna ta tillvara sin rätt till insyn i utredningen och möjlighet att begära att utredningsåtgärder vidtas kan följande rekommendationer ges när det gäller att låta det misstänkta barnet och vårdnadshavarnas ta del av utredningsmaterialet. Det är åklagaren som avgör i vilken form denna insynsrätt ska tillgodoses. I många fall kan insynsrätten tillgodoses genom att en kopia av materialet lämnas till det misstänkta barnet och vårdnadshavarna efter avslutad utredning. I vissa ärenden, såsom exempelvis vid sexualbrott där materialet kan innehålla mycket känslig information, kan det vara olämpligt att kopior av materialet lämnas ut. Om åklagaren finner att det är lämpligare bör därför i vissa fall andra sätt att säkerställa denna insynsrätt användas, t.ex. att parterna tillåts ta del av materialet hos polisen eller att överenskommelse träffas med det juridiska biträdet att det misstänkta barnet och vårdnadshavarnas insynsrätt tillgodoses genom att protokoll lämnas till det juridiska biträdet som går igenom det med parterna.

För att ta ställning till vilken modell som ska väljas bör åklagaren kunna utgå ifrån hur en slutdelgivning skulle gjorts vid en förundersökning avseende samma typ av brottslighet och göra på motsvarande sätt då utredningen enligt 31 § LUL avslutas.⁶⁸

I de fall bevistalan blir aktuellt ska kopia av utredningsmaterialet överlämnas till det misstänkta barnet, vårdnadshavarna och det juridiska biträdet.

Se även [avsnitt 11.2.2](#) nedan.

⁶⁸ Här kan dock noteras att en skillnad finns eftersom slutdelgivning bara genomförs i de fall åtal kommer att väckas i en förundersökning. Nämda sätt att låta det misstänkta barnet, vårdnadshavarna och det juridiska biträdet ta del av materialet bör dock tillämpas i alla fall då en utredning enligt 31 § LUL avslutas eftersom någon värdering av bevisningen och ställningstagande till om åtal ska väckas inte sker på samma sätt i dessa fall som vid en motsvarande förundersökning.

11.1.3 Målsägandens rätt att ta del av utredningen

Målsäganden är inte part i en utredning och har därför endast en begränsad rätt att ta del av en avslutad utredning. Denna rätt regleras i 35 kap. 8 § andra stycket 3 OSL. Bestämmelsen är en sekretessbrytande bestämmelse som reglerar sekretess till skydd för enskild i verksamhet som syftar till att förebygga och beivra brott m.m. Huvudregeln är alltså att sekretess gäller i förhållande till målsäganden på samma sätt som för annan utomstående för uppgift om enskilds personliga och ekonomiska förhållanden i en avslutad utredning enligt 31 § LUL. Av 35 kap. 8 § andra stycket 3 OSL följer dock att sekretessen enligt 35 kap. 1 § OSL för uppgifter som finns i en avslutad utredning enligt 31 § LUL inte hindrar att målsäganden tar del av uppgifter om målsäganden behöver uppgiften för att kunna få ett anspråk på skadestånd eller på bättre rätt till viss egendom tillgodosett och det inte bedöms vara av synnerlig vikt för den som uppgiften rör eller någon närstående till den enskilde att den inte lämnas ut.

Då en begäran kommer in från målsäganden att få del av uppgifter ur en avslutad utredning måste alltså en prövning göras om sekretessen kan brytas med stöd av ovanstående bestämmelse.

11.2 Den praktiska hanteringen vid avslutande av en utredning

- När utredningen ska anses klar ges direktiv till polisen om att parterna på lämpligt sätt ska få del av materialet med möjlighet att inom viss tidsfrist inkomma med synpunkter (se [avsnitt 11.1.2](#)).
- Sker ingen begäran om komplettering, eller när begärda kompletteringar utförts, tar åklagaren beslut i Cåbra att utredningen ska anses klar. Protokoll skickas till socialnämnden.
- Sker ingen begäran om bevistalan avslutas ärendet med lämplig motivering (se [avsnitt 11.3](#)).
- Begärs bevistalan avslutas utredningen genom att åklagaren tar ställning till begäran (se [avsnitt 12.1.2](#)).

11.2.1 Frågor som kan uppkomma när en utredning ska avslutas

I samband med att en utredning är klar kan flera praktiska frågor aktualiseras, såsom exempelvis ställningstagande till hur bevisbeslag och frågor om förverkanden ska hanteras. Lagregleringens uppbyggnad kring utredningar enligt 31 § LUL, avslut av utredningar och frågan om bevistalan är inte i alla delar sammanhängande. Här kan praktiska problem uppkomma som har sin grund i att en utredning enligt 31 § LUL inte på samma sätt som vid en förundersökning avslutas med ett ställningstagande från åklagarens sida till

huruvida bevisningen är tillräcklig för ett åtal eller inte. Frågan om bevistalan ska väckas eller inte ligger heller inte i åklagarens egna händer.

Det finns inte heller någon tidsfrist i lagstiftningen för när en begäran om bevistalan kan framställas. Samtidigt behöver ställning tas till vissa frågor, t.ex. hur länge åklagaren ska låta ett bevisbeslag bestå och när en fråga om förverkande av viss egendom ska fattas.

Den misstänkta personens rätt till insyn och rätt att efter avslutad utredning ha möjlighet att begära kompletterande utredningsåtgärder (som regleras genom 32 § LUL och hänvisningen där till reglerna i 23 kap. RB) måste också tillgodoses (se [avsnitt 5.1.3](#) ovan).

11.2.2 Rekommendationer kring den praktiska hanteringen vid avslut av en utredning enligt 31 § LUL

Ett flödesschema över beslutsordningen finns i [bilaga 3](#).

När åklagaren anser att en utredning enligt 31 § LUL är klar rekommenderas att följande steg vidtas, oberoende av på vilken grund utredningen har inletts och vilken omfattning den haft:

- Direktiv ges till polisen att den som kan misstänkas och hans eller hennes vårdnadshavare samt i förekommande fall juridiskt biträde på lämpligt sätt ska få del av vad som förekommit vid utredningen (se [avsnitt 11.1.2](#) ovan). De ska därmed beredas tillfälle att inom skäligen tid⁶⁹ begära de eventuella ytterligare utredningsåtgärder som de anser är önskvärda.
- Om komplettering begärs har åklagaren att ta ställning till om begärd komplettering ska utföras (se [avsnitt 5.1.3](#)). Om komplettering sker informeras parterna om resultatet av kompletteringen på lämpligt sätt.
- Om ingen ytterligare utredning begärts tar åklagaren beslut om att utredningen ska anses klar. Protokoll skickas till socialnämnden.
- Görs ingen framställan om bevistalan fattar åklagaren beslut om att avsluta utredningen genom beslutsrutinen i Cåbra med angivande av lämplig motivering (se nedan i [avsnitt 11.3](#) om beslutsmotiveringar).
- I samband med att utredningen avslutas ska ställning också tas till eventuella kvarvarande beslagsfrågor och förverkandefrågor.
- Om framställan om bevistalan har kommit in fattas beslut i fråga om bevistalan ska väckas eller inte. Om bevistalan väcks avslutas utredningen genom beslut i beslutsrutinen i Cåbra att bevistalan väcks. Om åklagaren finner att bevistalan *inte* anses påkallad ur allmän synpunkt ska ärendet avslutas med lämplig motivering. Genom att kryssa i rutan "ändra fritt"

⁶⁹ Vad som är skäligen tid får avgöras från fall till fall och är beroende av utredningens omfattning precis som vid slutdelgivning av en förundersökning.

vid den närmare motiveringen görs då även tillägg om åklagarens ställningstagande att inte väcka bevistalan. För såväl beslut att väcka bevistalan som beslut att inte väcka bevistalan gäller de särskilda behörighetsregler som framgår av [avsnitt 12.1.3](#).

Det finns ingen borte gräns för när en framställan om bevistalan kan göras av socialnämnden, vårdnadshavarna eller Socialstyrelsen och det finns ingen skyldighet för åklagare att fråga om bevistalan kommer att begäras. I vissa fall kan dock frågan behöva klargöras i samband med att utredningen ska avslutas. Detta gäller t.ex. i fall då åtal kan vara aktuellt beträffande medmisstänkta straffmyndiga personer avseende samma brott och en eventuell bevistalan i så fall bör väckas i samband med åtalet. Om utredningen avser ett brott av sådan allvarlig karaktär att bevistalan kan aktualiseras (se [avsnitt 12.1.2.1](#)) och finns det ett behov av att klargöra frågan kan åklagaren, senast i samband med att socialnämnden får del av utredningsmaterialet, ställa en fråga till socialnämnden om en framställan om bevistalan kommer att göras. Även i förhållande till vårdnadshavarna kan det behöva klargöras om de avser att begära bevistalan. Kommunikation om detta bör ske via det juridiska biträde som regelmässigt finns förordnad. Både i kommunikationen med socialnämnden och med det juridiska biträdet i denna fråga är det viktigt att vara försiktig så att förfrågan inte kan uppfattas som en uppmaning eller annan påtryckning från åklagaren om att framställan bör göras.

I andra fall då framställan inte uttryckligen gjorts när utredningen ska avslutas, kan åklagaren utgå ifrån att någon begäran inte kommer att framställas och beslut om att avsluta utredningen och hantera beslagsfrågor kan då fattas. Kommer en begäran i ett senare skede då utredningen redan har avslutats måste ställning till bevistalan ändå tas eftersom någon borte tidsgräns för när en sådan talan kan begäras inte finns.

11.3 Beslutsmotiveringar då utredning enligt 31 § LUL avslutas

- När en utredning avslutas får beslutet aldrig utformas på ett sätt som ger intryck av att den misstänkta personen utpekas som skyldig till brott.
- Utredning enligt presumtionsregeln, på begäran av socialnämnden och ur allmänt/enskilt intresse bör avslutas med motiveringen att "fortsatt utredning kan inte antas ge ytterligare klarhet i saken". Om utredningen resulterat i att den unge inte längre kan misstänkas bör den nedläggningsgrunden användas.
- Utredning för att eftersöka gods eller för att klarlägga om någon över 15 år tagit del i brottet bör avslutas med motiveringen att "syftet är uppnått".
- Beslut om att bevistalan *inte* ska väckas då sådan begäran framställts

måste anges genom att fritt lägga till text till den motivering till avslutsbeslutet som valts.

En utredning om brott enligt bestämmelsen i 31 § LUL har inte samma syfte som en förundersökning. Förundersökningen syftar bl.a. till att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott och om det föreligger tillräckliga skäl för åtal. En utredning enligt 31 § LUL å andra sidan har som primärt syfte att ge socialnämnden ett underlag för att bedöma behovet av vårdinsatser för barnet. En utredning ska därför inte resultera i något ställningstagande från åklagarens sida på samma sätt som sker då beslut i åtalsfrågan ska fattas efter en avslutad förundersökning. Endast i de fall då bevistalan aktualiseras blir det en uppgift för åklagaren att ta ställning till om bevisningen är tillräcklig för att en sådan talan ska väckas och om skäl i övrigt föreligger för att väcka bevistalan, dvs. om det krävs ur allmän synpunkt (se mer om bevistalan i [kapitel 12](#) nedan).

Då en utredning enligt 31 § LUL avslutats ska resultatet av utredningen överlämnas till socialnämnden och det är sedan upp till nämnden att utifrån underlaget bedöma behovet av vårdinsatser för det misstänkta barnet. Då beslut tas om att avsluta utredningen ska dock åklagaren motivera och vid behov ange skäl för sitt beslut. När skäl och motivering anges är det av vikt att åklagaren säkerställer att beslutets utformning inte kan uppfattas som ett ställningstagande i skuldfrågan beträffande barnet.

Ärendehanteringssystemet Cåbra ger åklagaren möjlighet att vid angivande av skäl och motivering välja mellan ett antal malltexter samt även fritext, enligt följande:

En utredning enligt 31 § LUL avslutas med angivande av följande skäl: "Tillräckliga skäl att fortsätta utredningen föreligger inte".

Därefter kan någon av följande närmare motiveringar väljas:

- Syftet med utredningen har nu uppnåtts.
- Fortsatt utredning kan inte antas ge ytterligare klarhet i saken.
- Den unge kan inte längre misstänkas.
- Fritext.

Alla utredningar enligt 31 § LUL bedrivs med ett visst syfte som hänger samman med på vilken grund i 31 § LUL som utredningen har inletts (se [kapitel 9](#) ovan). Syftet med utredningen är till ledning vid val av beslutsskäl och beslutsmotivering när utredningen ska avslutas.

Följande rekommendationer kan ges om hur ett beslut att avsluta en utredning enligt 31 § LUL bör motiveras.

- Har utredning inletts med stöd av presumptionsregeln, på begäran av socialnämnden eller med stöd av 31 § tredje stycket 3 LUL är syftet i

samtliga fall att klargöra händelseförloppet och utredningen ska avslutas när det inte finns skäl för ytterligare utredningsåtgärder. Utredningen kan då avslutas med motiveringen att "fortsatt utredning kan inte antas ge ytterligare klarhet i saken".

- Om utredningen har mynnat ut i att den unge inte längre kan misstänkas ska denna nedläggningsgrund användas då utredningen avslutas.
- Har utredningen inletts med stöd av 31 § tredje stycket 1 eller 2 LUL har utredningen det begränsade syfte som anges, dvs. att eftersöka gods eller att utreda om någon över 15 år har tagit del i brottet. När utredningen har genomförts kan den avslutas med motiveringen att "syftet är uppnått".

Möjligheten finns också att använda fritext som motivering till beslutet. Åklagaren bör då ha i åtanke att beslutsmotiveringen aldrig får ge intryck av att den misstänka personen utpekas som skyldig till brott eftersom någon prövning av skuldfrågan i domstol inte har skett.

Om bevistalan begärts men åklagaren vid sin prövning av om bevistalan är påkallad ur allmän synpunkt finner att bevistalan inte ska väckas ska utredningen avslutas med lämplig motivering. Åklagarens ställningstagande i frågan om att inte väcka bevistalan bör då uttryckas genom att rutan "ändra fritt" vid den närmare motiveringen kryssas i och en kompletterande skrivning angående åklagarens ställningstagande att inte väcka bevistalan läggs till den angivna avslutsmotiveringen. Av beslutsmotiveringen bör det kunna framgå varför åklagaren inte ansett att en bevistalan är påkallad ur allmän synpunkt, dvs. om bevisningen inte ansetts tillräcklig, om brottets allvar inte motiverar en bevistalan och/eller om andra omständigheter legat till grund för bedömningen (se [avsnitt 12.1.2](#) nedan). Även beslut att inte väcka bevistalan måste fattas av någon av de åklagare som har särskild behörighet att utföra åklagarens uppgifter i fråga om bevistalan (se [avsnitt 12.1.3](#) nedan).

11.4 Beslutsmotivering då en parallellt bedriven förundersökning beträffande okänd läggs ner

- En parallellt bedriven förundersökning beträffande okänd som inte mynnat ut i att någon person kan misstänkas bör avslutas med motiveringen att det inte går att bevisa att någon person som är över 15 år har tagit del i brottet.

Om en förundersökning beträffande okänd gärningsman bedrivits parallellt med en utredning enligt 31 § LUL mot en misstänkt person under 15 år (se under [avsnitt 4.1](#) ovan), så kommer till slut den punkten då ställning måste tas till om förundersökningen mot okänd ska drivas vidare, läggas ner eller om förundersökningsledningen ska överlämnas till polisen. Förundersökningen har bedrivits för att ta reda på om någon över 15 år har utfört brottet

som *alternativ* gärningsperson eller deltagit i brottet som *medgärningsperson*. Den är alltså frikopplad från utredningen som bedrivits enligt 31 § LUL mot den misstänkta personen under 15 år. Har förundersökningen inte resulterat i att någon över 15 år kan misstänkas för brottet bör den läggas ned på den grunden, dvs. att det inte går att bevisa att någon person som är över 15 år har tagit del i brottet. På så sätt tas endast ställning till om den förundersökning som bedrivits i syfte att klarlägga om någon som fyllt 15 år kan vara misstänkt har givit resultat. Beslutet att lägga ner förundersökningen bör alltså *inte* motiveras med att misstänkt är under 15 år eftersom ett sådant beslut skulle antyda att skuldfrågan beträffande den som är under 15 år är avgjord.

Här bör observeras att beslutsordningen i Cåbra måste hanteras på särskilt sätt i dessa fall. Om en förundersökning med okänd gärningsperson, dvs. utan inlottad brottsmisstanke, har bedrivits parallellt med en utredning enligt 31 § LUL där inlottad misstanke finns, framgår den pågående förundersökningen inte på ett tydligt sätt i Cåbra. För att dokumentera beslut att inleda respektive avsluta en parallellt bedriven förundersökning kan därför ett särskilt beslutsdokument i Wåns behöva upprättas i dessa fall.

11.5 Sekretessfrågor i samband med avslutande av en utredning

- En misstänkts rätt till insyn kan endast begränsas enligt 10 kap. 3 § OSL.
- Sekretess enligt 18 kap. 1 § OSL i en utredning enligt 31 § LUL omfattar endast uppgifter som hänför sig till polisens och åklagares brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet i allmänhet och skyddar inte utredningen som sådan.
- Sekretess till skydd för enskild enligt 35 kap. 1 § OSL gäller även i en avslutad utredning enligt 31 § LUL.
- Rättsläget är oklart beträffande om sekretessen i 35 kap. OSL gäller även efter att bevisstalan väckts.

En utredning enligt 31 § LUL är ingen förundersökning och något åtal kan aldrig väckas. Därmed skiljer sig hanteringen av sekretessfrågorna något åt jämfört med vad som gäller vid en förundersökning.

11.5.1 Partsinsyn enligt 10 kap. 3 § OSL

En misstänkts rätt till insyn i en utredning är som nämnts ovan lika stark som vid en motsvarande förundersökning. Se [avsnitt 5.1.3](#) ovan. Den misstänkta personens insyns rätt är därmed endast möjlig att begränsa i enlighet med bestämmelserna i 10 kap. 3 § OSL, dvs. om det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs.

11.5.2 Förundersökningssekretess enligt 18 kap. 1 § OSL

Den förundersökningssekretess som råder till skydd för utredningen i en förundersökning enligt 18 kap. 1 § första stycket OSL är inte tillämplig eftersom en utredning enligt 31 § LUL varken är "förundersökning i brottmål eller [...] tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott".

Förundersökningssekretess enligt 18 kap. 1 § andra stycket 2 OSL beträffande "uppgift som hänför sig till [...] annan verksamhet än sådan som avses i 1 eller i första stycket som syftar till att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott och som bedrivs av en åklagarmyndighet, Polismyndigheten ..." åsyftar brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet i allmänhet utan anknytning till något konkret fall. Uppgifter hänförliga till sådan verksamhet kan gälla resurs och organisationsfrågor av vital betydelse, arbetsrutiner, spaningsmetoder etc.⁷⁰ Sådana uppgifter kan i och för sig vara sekretessbelagda även i utredningar enligt 31 § LUL om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs. Det ska dock noteras att det alltså inte är utredningen som sådan som skyddas i detta fall utan skyddsintresset är brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet *i allmänhet*.

11.5.3 Sekretess till skydd för enskild enligt 35 kap. 1 § OSL

Sekretessen i 35 kap. 1 § OSL till skydd för uppgifter om en enskilds personliga och ekonomiska förhållanden gäller om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider skada eller men och uppgiften förekommer i "utredning enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål". Detta innebär att sekretessen gäller inte bara sedvanliga brottsutredningar, utan också vid annan utredning som görs enligt bestämmelserna om förundersökning.⁷¹ Eftersom en utredning enligt 31 § LUL bedrivs enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål (jfr hänvisningarna i 32 § LUL till tillämpliga regler i RB) gäller sekretessen enligt 35 kap. 1 § första stycket 1 OSL även i sådana utredningar.

11.5.4 Sekretess då utredningen avslutats

Eftersom åtal aldrig väcks består den förundersökningssekretess som eventuellt kan föreligga enligt 18 kap. 1 § OSL samt sekretessen till skydd för enskild enligt 35 kap. 1 § OSL som beskrivits ovan även sedan en utredning enligt 31 § LUL avslutats.

Då åtal väcks efter en avslutad förundersökning upphör sekretessen enligt 35 kap. OSL att gälla enligt en uttrycklig bestämmelse i 35 kap. 7 § OSL.

⁷⁰ Se Lenberg, Geijer, Tansjö, Kommentaren till 18 kap. 1 § OSL, Zeteo 2017-11-24.

⁷¹ Se Lenberg, Geijer, Tansjö, Kommentaren till 35 kap. 1 § OSL, Zeteo 2017-11-24.

Paragrafen anger dock uttryckligen att den är tillämplig ”sedan åtal väckts” och om den ska äga motsvarande tillämpning då bevistalan väckts är inte självklart.⁷² Frågan torde aldrig direkt ha prövats och till dess att så skett får rättsläget betecknas som oklart och försiktighet kan vara påkallad vid sekretessprövning i ett sådant fall eftersom sekretess enligt 35 kap. 1 § OSL fortfarande kan gälla.

En målsägande är inte part i en utredning enligt 31 § LUL och har därför endast den begränsade rätt till insyn som finns reglerad i 35 kap. 8 § andra stycket 3 OSL (se [avsnitt 11.1.3](#) ovan).

11.6 Hanteringen av extern kommunikation kring utredningen

- Då en utredning enligt 31 § LUL har avslutats råder fortfarande stark sekretess.
- Vid avslutande av en utredning då bevistalan inte väcks bör pressmeddelanden användas med försiktighet och presskonferenser användas endast undantagsvis.
- Åklagarens uppgift i en utredning enligt 31 § LUL är inte att ta ställning i skuldfrågan (om inte bevistalan väcks).
- Generell information om förfarandet vid utredningar enligt 31 § LUL bör dock många gånger kunna lämnas vid kontakt med externa parter.
- Viss försiktighet ur sekretessynpunkt är påkallad även då bevistalan väckts eftersom rättsläget är oklart.
- Genom beslutet att väcka bevistalan har åklagaren tagit ställning till bevisläget och en brottsrubricering, vilket bör innebära att möjligheten att lämna information om utredningen är större än då bevistalan inte väckts.

Med hänsyn till den starka sekretess som råder då en utredning enligt 31 § LUL har avslutats är möjligheten att lämna uppgifter till externa parter med anledning av en avslutad utredning påtagligt begränsad. När en sådan utredning är avslutad finns det, till skillnad från vad som är fallet vid förundersökning som bedrivits och avslutats med att åtal väckts, inget offentligt material att göra uttalanden om så länge någon bevistalan inte väckts. Åklagarens uppgift i en utredning enligt 31 § LUL är inte heller att ta ställning i skuldfrågan eller till bevisningens styrka, så länge någon begäran om bevistalan

⁷² Frågan om bevistalan i detta avseende är att likställa med åtal har inte prövats. Högsta domstolen har i NJA 1997 s. 849 uttalat att uppgifter, som riksåklagaren lämnat till HD tillsammans med ansökan om resning till men för en tilltalad, inte har ansetts lämnade till domstolen med anledning av åtal. Den sekretessbrytande bestämmelsen i 35 kap. 7 § OSL är alltså inte tillämplig i sådana situationer.

inte kommit. Utredningens hela syfte är istället att åstadkomma ett underlag som kan lämnas över till socialtjänsten för bedömning av vårdbehovet.

I 27 § LUL finns en bestämmelse som anger att mål mot den som inte fyllt 21 år ska såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Även om denna bestämmelse gäller domstolsförfarandet och alltså inte är tillämplig under förundersökningen med en ung misstänkt person eller i utredningar enligt 31 § LUL, så bör den princip som kommer till uttryck och syftet med bestämmelsen ändå kunna beaktas vid bedömningen av hur extern kommunikation kring en avslutad utredning ska hanteras. Med hänsyn till detta och till det faktum att väldigt lite ändå kan sägas med hänsyn till den sekretess som råder även i avslutade utredningar, bör restriktivitet iaktas när det gäller kommunikation kring utredningen med externa parter.

Ibland bedrivs utredning enligt 31 § LUL mot en misstänkt person under 15 år där det finns ett starkt intresse från massmedia och allmänhet att få information. Med anledning av den restriktivitet som bör iaktas kring extern kommunikation i dessa ärenden bör pressmeddelanden användas endast med försiktighet och presskonferenser användas endast undantagsvis.⁷³ I fall då kontakter med externa parter under och efter en utredning behövs och vid formulering av ett eventuellt pressmeddelande, är det av stor vikt att åklagaren har den starka sekretessen i åtanke och beaktar att åklagarens uppgift inte är att ta ställning i skuldfrågan, så att integriteten värnas och ingen utpekats som skyldig till brott. Vid kontakter med externa parter går det dock att många gånger göra mer generella uttalanden om hur själva utredningen enligt 31 § LUL går till, vilken ordning som gäller och vilken roll åklagaren har i en sådan utredning, så att behovet av information ändå till viss del kan tillgodoses.

I fall då en utredning avslutats med motiveringen att ett tidigare misstänkt barn inte längre kan misstänkas kan ett mindre restriktivt förhållningssätt till extern kommunikation vara motiverat eftersom risken att någon utpekats för brott i en sådan situation inte aktualiseras på samma sätt.

Även i fall då bevistalan väckts kan bedömningen av sekretessfrågan bli en annan. Som nämnts i [avsnitt 11.4](#) ovan är rättsläget dock oklart kring hur framför allt sekretessen enligt 35 kap. 1 § OSL ska hanteras sedan bevistalan väckts. Till dess att frågan prövats bör därför viss försiktighet iaktas beträffande kommunikation kring utredning även i fall då bevistalan väckts och en sekretessprövning mot 35 kap. 1 § OSL bör ske. Har begäran om bevistalan inkommit och bevistalan väckts har åklagaren dock, på samma sätt som då

⁷³ Se även rättsPM 2013:7 – Unga lagöverträdare och barnkonventionen s. 20 angående barnrättskommitténs uttalanden att offentliga myndigheter i syfte att skydda barns privatliv ska vara mycket försiktiga med pressmeddelanden om brott som har begåtts av barn.

åtal väckts, genom beslutet att väcka bevistalan tagit ställning till bevisningens styrka och en brottsrubricering för att kunna avgöra om skäl för väckande av talan finns. Möjligheterna att då lämna ut viss information kring utredningen och beslutet bör då vara större än då bevistalan inte väckts.

11.7 Underrättelseskyldighet då barn misstänks ha dödat genom brott

Enligt lagen (2007:606) om utredningar avseende vissa dödsfall ska en utredning genomföras bl.a. när ett brott har begåtts mot ett barn och barnet har avlidit med anledning av brottet. Utredande myndighet är Socialstyrelsen.

Enligt lagen har åklagaren en skyldighet att vid misstanke om sådant brott underrätta den utredande myndigheten om beslut som innebär att en utredning enligt 31 § LUL inte ska inledas eller ska avslutas utan att bevistalan har väckts. Har åklagare väckt bevistalan för sådant brott ska åklagaren, efter att domstolens dom eller slutliga beslut i målet har vunnit laga kraft, underrätta den utredande myndigheten om domen eller beslutet.

För mer information om underrättelseskyldigheten, se [Barnhandboken](#) och [informationsida på Rånet](#).

12 Bevistalan

I detta kapitel behandlas reglerna om bevistalan innefattande den rättsliga regleringen, åklagarens prövning av om bevistalan ska väckas och reglerna om processen i domstol.

12.1 Den rättsliga regleringen

- Vid bevistalan ska domstolen pröva om ett barn under 15 år har begått brottet.
- Framställan om att bevistalan ska väckas kan göras av socialnämnden, Socialstyrelsen eller vårdnadshavarna för det misstänkta barnet.
- Efter framställan väcks bevistalan av åklagare om det krävs ur allmän synpunkt.
- För att bevistalan ska vara påkallad ur allmän synpunkt krävs att brottet är mycket allvarligt och att bevisningen hade varit tillräcklig för motsvarande åtal mot en straffmyndig. Även andra omständigheter som barnets ålder och hur lång tid som förflutit sedan brottet kan vägas in.
- Som lägst vice chefsåklagare får utföra åklagarens uppgifter vid bevistalan.

Enligt 38 § LUL finns det en möjlighet att väcka bevistalan om det krävs ur allmän synpunkt. Vid en bevistalan ska domstolen pröva om ett barn under 15 år har begått brottet.

12.1.1 Rätten att begära bevistalan

Möjligheten att initiera en bevistalan ligger inte i åklagarens händer utan är förbehållen socialnämnden, Socialstyrelsen och vårdnadshavarna till barnet som kan misstänkas.

Institutet infördes 1964 i samband med införandet av LUL för att ge dåvarande barnavårdsorganen ett bättre underlag för beslut om åtgärder. Bevistalan infördes då för att få en domstols prövning i de fall barnavårdsorganen ansåg att bevissvårigheter fanns i den utredning de själva bedrivit och frågan om sociala insatser skulle vidtas var beroende av om den unge hade begått brottet eller inte.⁷⁴

Vidare har vårdnadshavare för barnet möjlighet att initiera en bevistalan. Denna möjlighet infördes för att det ansågs kunna finnas ett befogat intresse

⁷⁴ Se NJA II 1964 s. 182.

för vårdnadshavarna att, om de är övertygade om barnets oskuld, kunna utverka att frågan blir prövad av domstol.

Socialstyrelsens möjlighet att initiera bevistalan infördes 2010 då de tog över det tillsynsansvar som länsstyrelserna tidigare hade inom socialtjänstens område.⁷⁵

12.1.2 Åklagarens prövning om bevistalan ska väckas

Om en framställan om bevistalan görs ska åklagaren därefter pröva om det krävs *ur allmän synpunkt* att bevistalan väcks.

12.1.2.1 *Brottets allvar*

Enligt ursprungliga förarbeten ska åklagaren vid prövningen av om en talan krävs *ur allmän synpunkt* främst beakta brottets allvar. Bevistalan angavs bara kunna vara aktuellt då det är fråga om misstanke om brottslighet av allvarligare beskaffenhet.⁷⁶

Av senare förarbetsuttalanden framgår att bevistalan närmast är avsedd att användas för det fall barnet misstänks för en gärning av mycket allvarlig beskaffenhet och då det föreligger ett betydande intresse av att få ett domstolsavgörande.⁷⁷

Vid prövningen av om bevistalan krävs *ur allmän synpunkt* ska åklagaren därför ta hänsyn till brottets allvar och det kan endast vid mycket allvarlig brottslighet anses föreligga ett betydande intresse av att få ett domstolsavgörande. Bevistalan kan därför bli aktuellt vid *exempelvis* mord, dråp, grov våldtäkt, synnerligen grov misshandel, grovt rån och grov mordbrand.

12.1.2.2 *Bevisningens styrka*

Åklagaren ska också enligt de ursprungliga förarbetena göra en självständig bedömning av om bevisläget motiverar att bevistalan väcks. Departementschefen angav att åklagaren bör iaktta stor försiktighet i de fall då skälen för bevistalan är svagare än vad som skulle ha krävts för ett åtal om den misstänkta personen hade fyllt 15 år. Det angavs dock att det ändå i sådant fall inte skulle vara uteslutet att föra talan när det framstår som ett betydande intresse att få domstolens avgörande i frågan.⁷⁸ Här kan dock även anmärkas att ledamöter i lagrådet i sitt yttrande påtalade att det principiellt knappast

⁷⁵ Tillsynsansvaret över socialtjänsterna har därefter genom lagändring 2013 tagits över av Inspektionen för vård och omsorg, men någon ändring av 38 § LUL har inte gjorts (prop. 2012/13:20).

⁷⁶ Se NJA II 1964 s. 181 f.

⁷⁷ Se prop. 1983/84:187 s. 11.

⁷⁸ Se NJA II 1964 s. 181 f.

kunde vara aktuellt att bevistalan skulle kunna väckas i fall då åtal inte varit möjligt om den misstänkta personen fyllt 15 år.⁷⁹

Vid bedömningen om bevistalan krävs ur allmän synpunkt ska åklagaren därför även ta ställning till om bevisningen motiverar att bevistalan väcks. Härvid bör åklagaren utgå från samma beviskrav som skulle ha gällt om prövningen hade avsett beslut om att väcka åtal mot någon över 15 år. Hade bevisningen inte varit tillräcklig för ett motsvarande åtal så är det Utvecklingscentrum Stockholms uppfattning att bevistalan inte kan bli aktuellt.

12.1.2.3 Övriga omständigheter av vikt för bedömningen

Utöver brottets allvar och bevisningens styrka kan även andra omständigheter vara av betydelse för frågan om det är påkallat ur allmän synpunkt att bevistalan väcks. Faktorer som barnets ålder och hur långt tillbaka i tiden brottet begåtts är omständigheter som bör kunna beaktas. Ju yngre barnet är och ju längre tid som förflutit sedan brottet, desto mindre påkallat bör en bevistalan vara ur allmän synpunkt. Att lång tid förflutit sedan brottet torde dock sällan få någon praktisk betydelse eftersom det, med hänsyn till vem som är behörig att göra en framställan om bevistalan, sannolikt endast undantagsvis kommer att begäras.

12.1.3 Behörighetsregler

Enligt 11 § åklagarförordningen (2004:1265) får endast riksåklagaren, vice riksåklagaren, överåklagare, vice överåklagare, chefsåklagare och vice chefsåklagare utföra åklagarens uppgifter i fråga om bevistalan. Detta innebär att såväl beslut om att väcka bevistalan som beslut att *inte* väcka bevistalan när sådan framställan gjorts, är beslut som endast kan fattas av ovan nämnda befattningshavare.

12.2 Processen i domstol

- Förhandlingen bör regelmässigt ske inom stängda dörrar.
- Domstolen avgör saken genom dom med uttalande om barnet har begått brottet eller inte.

Vid domstolens prövning av en bevistalan tillämpas bestämmelserna i 25 § LUL om att de lagfarna domare och de nämndemän som handlägger en bevistalan ska vara särskilt utsedda att handlägga en sådan talan. Vidare ska bestämmelserna om allmänt åtal för brott för vilket har föreskrivits fängelse i mer än ett år tillämpas.

⁷⁹ Se NJA II 1964 s. 184.

Förhandlingen ska regelmässigt ske inom stängda dörrar eftersom en offentlig förhandling normalt sett får anses vara till uppenbar olägenhet för det miss-tänkta barnet (se 5 kap. 1 § RB jmf. med 27 § LUL).

Utredningar av den typ av brott som kan bli aktuella för bevistalan bör regelmässigt ha inletts med stöd av presumptionsregeln i 31 § LUL. Detta innebär i sin tur att ett juridiskt biträde i princip alltid redan bör ha förordnats för den unge under utredningens gång.

Domstolens avgörande av saken sker genom dom som då innehåller ett uttalande i frågan om barnet har begått brottet eller inte.⁸⁰

⁸⁰ Bevistalan har varit mycket sällan förekommande i praktiken. Sedan presumptions-regelns införande har det, såvitt känt, endast förekommit i två fall (se Malmö tings-rätts dom 2015-02-06 i mål B 7420-14 angående mord och Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-06-23 i mål B 2578-16 angående mord och grov stöld).

Bilaga 1 Checklista för joursituationer

I en joursituation då fråga uppkommer om att hantera ett ärende där någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott kan nedanstående frågor behöva övervägas.

1. Ska utredning inledas?

- a) Har brottet minimum 1 års fängelse i straffskalan (eller försök/förberedelse/stämpling till sådant brott), om *ja* så är presumptionsregeln tillämplig och utredning *ska* inledas om inte särskilda skäl talar emot (se [avsnitt 3.2](#)).
- b) Om mindre allvarligt brott än presumptionsregeln – utredning *får* inledas om:
 - i. Socialnämnden begär (se [avsnitt 3.3](#)), vissa brådskande åtgärder får vidtas innan socialnämnden nåtts för begäran (se [avsnitt 3.3.3](#)).
 - ii. Medgärningspersoner över 15 år och åtgärder behöver vidtas beträffande misstänkt under 15 år (se [avsnitt 3.4](#)).
 - iii. Utredning behövs för att efterforska gods åtkommit genom brott eller för att förverka gods (se [avsnitt 3.5](#)).
 - iv. Utredning behövs ur allmänt eller enskilt intresse (se [avsnitt 3.6](#)).
- c) Om barnet är *under 12 år krävs synnerliga skäl* för utredning enligt någon av grunderna i 1(b) ovan.
- d) Finns det skäl för parallell förundersökning med okänd/känd gärningsperson (se [kapitel 4](#))?

2. Behövs juridiskt biträde (se [kapitel 6](#))?

- a) Vid utredning enligt presumptionsregeln: *Ja*. Förhör utan juridiskt biträde är endast möjlighet vid starka skäl av nödkaraktär.
- b) Vid utredning på annan grund: Om *synnerliga skäl* finns (t.ex. stora skadeståndskrav).

3. Underrättelser/kallelser till förhör?

- a) Socialnämnden (se [kapitel 8](#)):
 - i. Underrättelse om misstanken/inledd utredning (34 § LUL) – ska *alltid* ske omedelbart.
 - ii. Kallelse till förhör – ska ske om det *inte möter något hinder* (16 § FUK).

- iii. Närvaro vid förhör – vid presumptionsregeln/utredning på begäran av socialnämnden: *ska ske* om inte *särskilda skäl*. Vid utredning på övriga grunder: ska ske om det *inte möter något hinder*.
- b) Vårdnadshavare (se [kapitel 7](#)):
 - i. Underrättelse om misstanken/inledd utredning (33 § LUL) – *ska ske* om det *inte är till men för utredningen* eller *särskilda skäl* talar emot.
 - ii. Kallelse till förhör – *ska ske* om det inte är till *men för utredningen* eller *särskilda skäl* talar emot.
 - iii. Närvaro vid förhör – rätten att kallas till förhör innebär *inte* en automatisk rätt att närvara vid själva förhöret. Frågan får avgöras av utredningsledaren från fall till fall.

4. Tvångsmedel mot misstänkt under 15 år (se [kapitel 10](#))?

Endast nedanstående tvångsmedel får användas mot en misstänkt person under 15 år (36 f § LUL):

- a) *Hämtning till förhör* (se [avsnitt 10.2](#)): restriktiv tillämpning med hänsyn till ålder/mognad, ska ske på diskret sätt, hämtning i skolan endast vid speciella skäl och aldrig med uniformerad polispersonal. OBS! skyldighet att kvarstanna för förhör endast 3+3 timmar (se [avsnitt 5.1.4](#)).
- b) *Gripande* får ske av envar enligt 35 § LUL (se [avsnitt 10.3](#)). Gripande som hävts kan efterföljas av kvarhållande för överlämnande till vårdnadshavare (polisiärt beslut om åklagare, då gripandet hävts, fortfarande ansett att barnet är skäligen misstänkt).
- c) *Beslag* (se [avsnitt 10.4](#)) – om särskilda skäl dvs. restriktiv tillämpning.
- d) *Husrannsakan* (se [avsnitt 10.4](#)) – om särskilda skäl dvs. restriktiv tillämpning.
- e) *Kroppsvsitation* (se [avsnitt 10.4](#)) – om särskilda skäl dvs. restriktiv tillämpning.
- f) *Fotografi/fingeravtryck* (se [avsnitt 10.4](#)) – om särskilda skäl dvs. restriktiv tillämpning. Får användas endast för utredning av det aktuella brottet!
- g) *Kroppsbesiktning*:

- i. Vid *presumtionsregeln* (se [avsnitt 10.6.1](#)): Vid *skälig misstanke* och om *synnerlig vikt* för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Restriktiv tillämpning. Mindre ingripande åtgärder ska alltid övervägas.
- ii. Vid *bruk av narkotika* (se [avsnitt 10.6.2](#)): Vid *skälig misstanke* och om provet kan *antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser* för den unge. Se **checklista i [bilaga 2](#)**.

5. Följande tvångsmedel kan ***inte*** användas mot misstänkt under 15 år

- a) Anhållande
- b) Anmälningsskyldighet
- c) Reseförbud
- d) Avspärning
- e) Hemliga tvångsmedel
- f) Förvar
- g) Kvarstad och frysning
- h) Registertopsning

Bilaga 2 Checklista vid beslut om kroppsbesiktning vid misstanke om bruk av narkotika

Denna checklista innehåller de viktigaste frågorna som bör övervägas inför beslut om kroppsbesiktning av den som är misstänkt för att före 15 års ålder ha brukat narkotika. Den innehåller också vägledning kring de olika beslutssteg som ska fattas. Se [avsnitt 10.6.2](#).

1. **Är misstankegraden skälig?**
 - a) Finns det fysiska eller andra tecken på narkotikapåverkan?
 - b) I vilket sammanhang anträffades den unge?
 - c) Finns det beslag av narkotika eller andra föremål av betydelse?

2. **Uppgifter från socialnämnden?**
 - a) Har försök att kontakta socialtjänsten gjorts? Om inte bör direktiv ges till polisen att göra försök att kontakta socialtjänsten om det inte bedöms vara utsiktslöst.
 - b) Om kontakt med socialtjänsten etablerats: Begär socialnämnden utredning och kroppsbesiktning?
 - c) Vilken kännedom har nämnden om den unge. Finns det uppgifter om tidigare missbruk och/eller behandling?

3. **Kan kroppsbesiktningen antas vara nödvändig för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge? Som underlag för bedömningen bör följande beaktas:**
 - a) Har socialtjänsten vid kontakt ansett ett prov vara nödvändigt? Om *ja*, så är rekvisitetet i princip uppfyllt.
 - b) Har socialtjänsten inte nåtts eller har de nåtts men inte haft någon uppfattning om behovet av ett prov ska följande uppgifter värderas:
 - i. Uppgifter från polisen om omständigheterna kring anträffandet av barnet som konstituerat skälig misstanke.
 - ii. Eventuella uppgifter från socialnämnden.
 - iii. Om förhör med det misstänkta barnet och vårdnadshavare hållits när åklagaren kontaktas ska uppgifter från förhören vägas in, exempelvis:
 - o Medger eller förnekar barnet bruk av narkotika?
 - o Finns det historik med tidigare missbruk?
 - o Finns det pågående behandlingsinsatser?

- Har vårdnadshavarna kännedom om tidigare missbruk?
 - Misstänkts och vårdnadshavarnas inställning till insatser från socialtjänsten vid missbruksproblem?
 - Vårdnadshavarnas inställning till den nu aktuella misstanken?
- iv. Har förhör med barnet och vårdnadshavare *inte* hållits när åklagaren kontaktas ska följande vägas in:
- Uppgifter från det misstänkta barnet vid samtal med polisen vid anträffandet.
 - Direktiv bör ges till polisen att kontakta vårdnadshavare (per telefon) för uppgifter om tidigare missbruk, inställning till insatser från socialtjänsten, inställning till nu aktuell misstanke.
- v. För att besluta om kroppsbesiktning krävs att det vid kontakt med socialnämnden/samtal med barnet/samtal med vårdnadshavare har framkommit något utöver själva brottsmisstanken som kan ligga till grund för antagandet att ett prov med tvång är nödvändigt, t.ex. att barnet oavsett inställning till misstanken inte självt är intresserad av någon kontakt med socialtjänsten eller att barnet saknar adekvat stöd av sina vårdnadshavare.
4. **Är beslut om kroppsbesiktning proportionerligt?**
5. **Beslut inom eller utom ramen för en utredning enligt 31 § LUL?**
 Finns det en begäran från socialnämnden om utredning enligt 31 § LUL och kroppsbesiktning så ska beslutet fattas inom ramen för den utredningen. Om beslutet fattas utan att socialnämndens inställning till utredning och kroppsbesiktning kunnat inhämtas ska beslutet fattas utanför ramen för en utredning med stöd av 34 § LUL.
6. **Undersökningsledningen?**
 Har beslut fattats inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL kan ledningen av utredningen som regel överlämnas till polisen efter beslutet eftersom brottet är av enkel beskaffenhet.
7. **Rutin i Cåbra för beslut om kroppsbesiktning vid narkotikabruk:**
- a) Ärendet e-lottas inte.
 - b) Sök tvångsmedel.
 - c) Skriv in personnummer och välj nytt ärende.

- d) Registrera personnummer på misstänkt och spara.
- e) Välj tvångsmedel kroppsbesiktning och spara.
- f) Skriv in brottet, tid och plats (ev. k-nummer om sådant finns) under rubriken *Brott m.m.*
- g) Under rubrik *Syfte* välj *Annat* och i tom ruta anteckna 36 b § LUL.
- h) Under rubrik *Beslut/motivering/kompletterande uppgifter* kryssa i rutan "*Under 15 år, misstanke om narkotika*". OM beslut fattats inom ramen för begärd LUL31: Ange i fritext att utredning enligt 31 § andra stycket LUL inletts och att ärendet är av enkel beskaffenhet så att ledningen av utredningen överlämnas till polismyndigheten. OM utredning inte inletts anges ingen fritext.
- i) Besluta.

Bilaga 3 Flödesschema vid avslut av utredning

